

OVER TAAL

- 59** Interview
Frans Debrabandere en familienamen: een bron van taalkundige rijkdom - Bruno Comer
- 62** Taalwerk
Tussentaal en de vrije markt - Koen Plevoets
- 65** Taalkronkels
Au revoir, mademoiselle! - Tess Vonck
- 66** Idioom & Co
Alles- maar dan ook allesbehalve grammaticaal, of helemaal dan ook helemaal niks mis mee? - Bert Cappelle
- 68** Broodje taal
Over koetjes en kalfjes - Els Hendrickx
- 70** Interview
Eveline Huys: wetenschappelijk onderzoekster Vlaamse Gebarentaal - Evelien Van Renterghem
- 73** Taalwerk
Das macht (k)ein Flaus aus. Over vreemdetaalleerders en een Nederlands-Duitse klankparallel - Tom F.H. Smits en Hanne Kloots
- 76** Dossier
De zaak betreffende het huurgeschil, die vond ik heel leuk en leerrijk - Karl Hendrickx
- 79** Te boek
Vissen in de taal - Filip Devos
De taal van het proces – La langue du procès - Karl Hendrickx
Bijzondere familienamen - Filip Devos
- 83** Column
Het lot van de fractieleider - Hugo Brouckaert
- 84** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 51, nr. 3, mei-juni 2012

Interview

Frans Debrabandere en familienamen: een bron van taalkundige rijkdom

BRUNO COMER

In tal van boekenkasten overal in Vlaanderen prijken de twee delen met groene kaften van het Woordenboek van de familienamen van Frans Debrabandere uit 1993. Regelmatig bladeren nieuwsgierige Vlamingen die encyclopedie door, op zoek naar de oorsprong van hun familienaam of die van kennissen of collega's. De boeken, waarvan in 2003 een herwerkte uitgave verscheen, zijn tot een klassieker bij de naslagwerken uitgegroeid. Het nieuwe boek van dr. Debrabandere, Mijn familienaam. Waar komt die vandaan?, brengt het verhaal achter de encyclopedie. Het is een leesboek geworden dat aantoont hoe boeiend historische taalkunde kan zijn.

De voorbije jaren verschenen niet veel scripties of andere wetenschappelijke werken meer over die discipline. Linguïstiek, sociolinguïstiek en variatielinguïstiek, die meer horizontaal werken, lopen veel meer in de kijker. 'Toch is historisch onderzoek een essentieel onderdeel van elke studie', merkt dr. Debrabandere op, 'en die bijdrage kan zeer verrijkend zijn.'

In de naamkunde vind je prachtige illustraties van taalkundige fenomenen als assimilatie (gelijkwording van twee naburige medeklinkers), metathesis (omzetting van klanken, bijvoorbeeld *bron* uit *born*), aferesis (wegval van klanken vooraan een woord) of epenthesis (inlassing van een klank in een woord, bijvoorbeeld de *d* in *hoenders*). Het is even boeiend na te gaan hoe de volksetymologie de vorming van familienamen heeft beïnvloed. Volksetymologie is de vervorming van een vreemd en onbegrepen woord door associatie met een min of meer gelijkend en wel vertrouwd of bekend woord. Onze *hangmat* stamt bijvoorbeeld uit het Spaanse *hamaca*. De familienaam Coetsiers komt van het Middelnederlandse *cautsiër* (cfr. het Picardische *cauchier*). De naam verwijst dus naar een stratenmaker, een kasseier en niet naar een menner van paarden.

Amateurisme

Dit laatste voorbeeld spreekt voor zichzelf. Met naamkunde bezig zijn, betekent dat je voortdurend de strijd moet aanbinden tegen allerlei misvattingen. Het is erg verleidelijk, maar amateuristisch, om een voor de hand liggende, meestal romantische verklaring te geven aan de eigen familienaam. Soms ligt die inderdaad voor de hand. Namen als De Backer of Timmerman kunnen moeilijk verkeerd geïnterpreteerd worden. Maar Slangen heeft niets met het reptiel te maken, maar stamt van ene De Lange af. Hij was Slangen zoon, des Langen zoon. Genie wijst niet op geniaal, maar is een patroniem van een vleivorm van Jean. 'Het komt erop aan de oudste stam van iedere familienaam op te sporen', legt

Het is erg verleidelijk, maar amateuristisch, om een voor de hand liggende, meestal romantische verklaring te geven aan de eigen familienaam.

Frans Debrabandere uit. 'Die vind je in geschreven documenten uit de middeleeuwen, zoals stadsrekeningen, registers van de weeskamer, notariële akten of staten van goed. Het zijn vooral namen van vermogende mensen die in dergelijke documenten voorkomen. Dat verklaart waarom de oorspronkelijke naamvorm niet altijd gevonden wordt. Je komt telkens op een van de vier basiscategorieën uit: patroniemen en metroniemen, bijnamen, beroepsnamen en herkomstnamen. De vier groepen hebben dan een hele reeks subcategorieën: zo kunnen bijnamen verwijzen naar karaktereigenschappen of lichaamsgebreken, herkomstnamen naar gemeentenamen, namen van waterlopen of namen van volkeren. Op dat vlak is er een grote verscheidenheid.'

'Meteen wordt het belang van de genealogie voor de naamkunde duidelijk. Genealogen bouwen een stamboom op en treffen diverse naamswijzigingen aan. Uiteindelijk komen ze op de meest oorspronkelijke vorm terecht, die in een van de vier basiscategorieën thuishoort, of toch dicht in de buurt komt. Het valt daarbij op hoe gespecialiseerd beroepen in de middeleeuwen waren. Denk maar aan namen als Nagelmaeckers, De Muysere (een afleiding van het werkwoord *musen*: op de doedelzak spelen), Caestecker (de kaaskeurder die in de kaas steekt, prikt om hem goed te keuren) of Stadsbader (de houder van een openbare badstroof, van een stedelijke badinrichting).'

Onderscheid maken

Familienamen zijn tot stand gekomen omdat mensen het onderscheid wilden maken tussen personen. Vroeger hadden mensen maar één naam, maar om het onderscheid te maken met iemand anders werd er een bijkomend kenmerk aan toegevoegd en dat kwam er op basis van de afkomst, het beroep, een bijzonder kenmerk of de plaats waar de persoon in kwestie vandaan kwam. Naam en toenaam bleven naast elkaar bestaan, ook al wijzigden de omstandigheden. Zo vermeldt een bron Jan Pieters gheseit (of: die men seit, alias, dictus) De Bakker. Jan, de zoon van Pieter, was dus bakker geworden. De toenaam raakte ingeburgerd en wanneer die erfelijk werd, kunnen we spreken van een familienaam. Die ging een eigen leven leiden, los van de eigenschap die er oorspronkelijk de grondslag van was. Er zijn uiteraard dikke mensen die Maegerman heten of gespogen West-Vlamingen met de naam Van Antwerpen. Soms leidt het toeval ertoe dat iemand 'zijn naam niet gestolen heeft'. Een verhuisfirma van de familie Vannieuwenhuyze bijvoorbeeld.

Het is niet verwonderlijk dat deze evolutie, die zich tussen 1200 en 1400 voltrok, zich het eerst voordeed bij de honkvaste adel,

waar bepaalde kenmerken constant bleven. Dat vaste stramien, dat hier erg vereenvoudigd werd uitgelegd, lag aan de basis van een ontzettend

rijke evolutie. In de middeleeuwen bestond er immers geen burgerlijke stand die de familienamen boekstaafde. De mensen gingen op het gehoor af en dat leidde tot tal van varianten die de oorsprong soms onherkenbaar maken. Een leek zal niet meteen het verband zien tussen de familienaam Benoit en Maenhout. Nochtans stammen beide af van het Waregemse Mannoot.

Evolutie gestremd

In veel gevallen is de verklaring betwistbaar en moet de naamkundige het woordje 'wellicht' aan zijn uitleg toevoegen. Andere keren kan hij spijkerharde bewijzen leveren voor zijn uitleg. Wanneer hij bijvoorbeeld een gelijkaardige ontwikkeling kan vaststellen in het buitenland, zal zijn bewijsvoering veel aan waarde winnen. Van de naam Goedleven werd de oudste vorm nooit opgespoord, maar het bestaan van Gutleben, Bonnevie en Buonavita toont aan dat we de naam letterlijk kunnen opvatten.

In de naamkunde vind je ook sporen van de politieke geschiedenis. Heel wat West-Vlaamse namen komen uit Noord-Frankrijk. In de zestiende eeuw is de oorspronkelijke bevolking uit die provincie naar het huidige Nederland gevlucht als gevolg van de godsdienstoorlogen. Frans en hebben de vrijgekomen ruimte ingenomen. En in de Bataafse Republiek werd in 1804 de spelling Siegenbeek ingevoerd, maar die gold niet in het Zuiden. Daardoor kunnen we vaak aan de spelling de Belgische van de Nederlandse familienamen onderscheiden: Maes/Maas, Vandenbroucke/Van den Broek. Nog een voorbeeld: namen van vondelingen werden niet alleen gegeven op basis van feestdagen, zoals Toussaint of Vastenavont. In 1789 herinneren heel wat namen aan de Brabantse omwenteling met de overwinning van Van der Meersch in Turnhout: Vendels, Verresen, Cocarde of Landswinst. En Germinal en Floréal verwijzen naar de republikeinse kalender.

Uit de naamkunde leren we ook dat de middeleeuwer vertrouwd moet zijn geweest met de literatuur. Heel wat namen zijn ontleend aan de namen uit de ridderromans. Denk maar aan Merlijn (de familienaam Merlin), Paridaan (een held uit de Roman der Lorrenen, zijn naam is afgeleid uit Paris, de figuur uit de Ilias – de familienaam Paridaen). Die namen zijn zowat de vedettenamen uit die tijd. We kunnen ze vergelijken met voornamen van filmsterren of sportlui die vandaag wel eens gegeven worden. Middeleeuwers waren ook goed vertrouwd met de Bijbel. Het is een misverstand dat alleen de hervorming uit de zestiende eeuw tot bijbelvastheid heeft geleid. De studie van de familienamen levert een bewijs voor die stelling: lang voor de Hervorming kregen heel wat kinderen bijbelse voornamen. Denk maar aan Daniëls, waaruit ook familienamen als Dannau, Donnay en de Donnea zijn gegroeid.

De komst van de burgerlijke stand tijdens de Franse Revolutie, maar ook al die van de parochieregisters rond 1580, heeft de evolutie van de familienamen gestremd. 'Als er geen burgerlijke stand was, zouden de namen van de Turkse en Arabische migranten allemaal vervlaamst geworden zijn', stelt Debrabandere. 'Je kunt alleen maar gissen tot welke varianten dat geleid zou hebben. Zo blijkt de naam Cardijn een vervlaamsing te zijn van Corradini, die in de laatste jaren van de zestiende eeuw militair gouverneur van Halle was. Maar in onze tijd heeft die ontwikkeling zich dus niet voorgedaan.' Wel constateert hij dat er heel wat familienamen verdwijnen. Met de voorbereidingen voor het woordenboek startte hij rond 1980. Vorsers werkten toen nog met fiches in schoendozen. Onze gesprekspartner maakte gebruik van telefoonboeken om alle mogelijke namen op te zoeken. Enkele jaren later kwam de informatisering tot stand en kon hij beschikken over een uitdraai van het rijksregister. Hij stelde vast dat op die korte tijd al namen verdwenen waren: zij kwamen wel nog voor in het telefoonboek, maar niet meer in het rijksregister. De daling van het geboortecijfer heeft blijkbaar gevolgen voor het aantal familienamen. Namen van bedrijven en merken evolueren wel nog. De bonbons van Sweertvaegher komen vaak van 'Zweetvagers'. Maar dat is een afzonderlijke discipline waarmee de geïnterviewde niet bezig is.

In de naamkunde vind je ook sporen van de politieke geschiedenis.

Pittige gesprekken

In het computertijdperk vergemakkelijkt het leven van iedere onderzoeker en dit geldt ook voor de naamkundige. Via het internet heeft Debrabandere bijvoorbeeld heel wat woordenboeken ontdekt.

Zelf maakte hij in 1956 zijn licentiaatsscriptie over namen in de stad Kortrijk en negen jaar later doctorerde hij over hetzelfde onderwerp. Sindsdien heeft het thema hem niet meer losgelaten. De realisatie van zijn oeuvre is de vrucht van onverdroten monnikenwerk, waaraan de auteur het grootste deel van zijn vrije tijd besteedde. Zijn realisatie levert talloze Vlamingen leuke ontdekkingen op en ligt aan de basis van talloze interessante, pittige gesprekken. Zelfs het populaire quizprogramma 'Blokken' maakt geregeld gebruik van het woordenboek. Wanneer een kandidaat een intrigerende familienaam heeft, doet Ben Crabbé een beroep op de jury. De verklaring die de 'big brotherstem' dan levert, komt uit het naslagwerk over de familienamen uit 1993. Het recente boek van Frans Debrabandere levert heel wat achtergrondinformatie op.

Van hoorndragers

Het is aangenamer om Schoonoge te heten dan De Schele, maar wat met Cocquyt? Coquyt is het oude woord voor *cockuut*, dat 'koekoek' betekende. Aangezien de koekoek in een vreemd nest eieren legt, werd deze vogelnaam een scheldnaam voor luiaard. Die betekenis zou zijn verschoven tot 'die vreemde eieren uitbroedt', dus 'bedrogen echtgenoot'. Maar er speelt hier ook een ander woord mee, namelijk het Oudfranse *cucut*, dat 'hoorndrager' betekent.

Van neukers

Wie Van den Neuker of Neukermans heet, mag erop wijzen dat *neuker* of *noker* een notenboom was. Gelukkig is de naam Merlevede ondoorzichtig geworden, want tevreden kan een Merlevede met zijn naam niet zijn. De naam vertoont een ingevoegde *r* en luidde oorspronkelijk Mellevede. Hierin herkennen we het bijvoeglijk naamwoord *meluw* – vergelijk het Engels *mellow* – wat 'zacht', 'slap' betekent en het zelfstandig naamwoord *vede*, een oud woord voor 'penis'. Ook het tegendeel heeft bestaan, Standvede. Maar die naam is vreemd genoeg uitgestorven, terwijl de Merlevedes zich blijven voortplanten.

Patroniemen en metroniemen

Die vormen een belangrijke categorie van oorspronkelijke namen. Het duidelijkst herkenbaar zijn namen die beginnen met *ser-* of *tser-*. Serclaes is dus de zoon van Claes. Serlippens is de zoon van Filip, want Lippen is een vlevorm van die naam.

De moedersnamen waren heel wat minder talrijk dan de vadersnamen. De middeleeuwse wereld was nu eenmaal een mannengemeenschap. Maar misschien was de vader in sommige gevallen niet bekend. Of de moeder kan een grotere persoonlijkheid zijn geweest, die in de omgeving beter bekend was. Sommige metroniemen krijgen een voorvoegsel *ver-*, eigenlijk een verkorte vorm van *vrouwe*. Verminnen verwijst dus naar vrouw Minne. Minne is de korte vorm van de meisjesnaam Jacqueminne of Willemine.

Assimilatie: Kesteloot < Kersteloot; Verkest < Verkerst

Epenthesis: Blontrock < Bontrock; Bonquet < Bocquet, Bouquet

Metathesis: Brenard < Bernard

Metanalyse: Van Nishoven < Van Ishoven

Volksetymologie: Saintehuile < Santil; Handpoofter < Aenpoofter

Tussentaal en de vrije markt

KOEN PLEVOETS

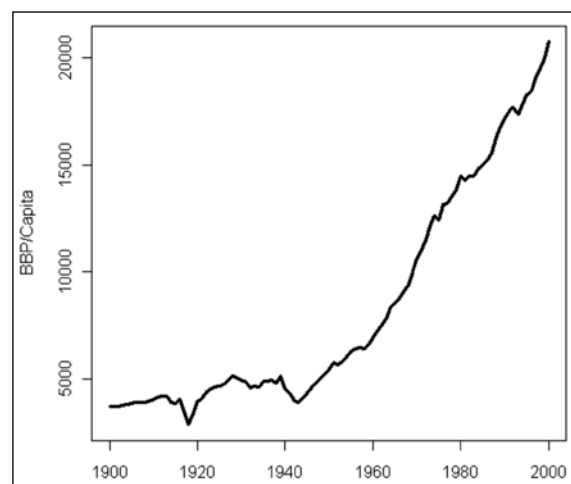
In dit artikel wordt de Vlaamse tussentaal geanalyseerd als de algemene omgangstaal die ontstaan is onder de mobiele burgers van het hedendaagse welvarende Vlaanderen. De economische groei na de Tweede Wereldoorlog heeft tot een hogere levensstandaard geleid, waardoor er een zekere ruimte kwam om de omgangsvormen te informaliseren: door de welvaart verminderde de behoefte bij de 'nieuwe rijken' in Vlaanderen om de prestigevarianten van de standaardtaal te gebruiken. Tussentaal laat zich dan ook vergelijken met de 'opzichtige ontspanning' die in de huidige laatmoderne samenleving typisch is voor wie verzekerd is van socio-economische status. Bijgevolg wijst tussentaal eveneens op de afname van de legendarische Vlaamse taalonzekerheid.

De 'rijkdom' van de Vlaamse tussentaal

De laatste jaren is er in Vlaanderen een omgangstaal ontstaan die gekenmerkt wordt door een overvloedig gebruik van dialectelementen (in bovenregionale situaties). Die omgangstaal wordt *tussentaal* genoemd. Vanzelfsprekend voor een spreektaal hebben veel van die elementen betrekking op de *uitspraak*: een wijdverbreid fenomeen is het wegvallen van de *h* bij *hebben* ('*ebben*') of van de eind-*t* bij *dat* ('*da*'), *wat* ('*wa*'), *met* ('*mè*'), *niet* ('*nie*'), *goed* ('*goe*'), enzovoorts. De meest frappante bron van kenmerken zijn de uitgangen. Zo is er de bekende Zuid-Nederlandse *-e(n)*-uitgang voor mannelijke substantieven: *den* hond, *ne* stoel, *gene(n)* tijd, *elken* of *iedere(n)* dag, *dezen* en *dieje(n)* hond (met bovendien regionale variatie: *diene(n)* hond), *mijne(n)*, *uwe(n)*, *zijne(n)*, *hare(n)*, *onzen* en *hunne(n)*, en adjectieven: *ne* *slimmen* hond. Drie typische kenmerken zijn de verkleinwoorden op *-ke* (*manneke*, *vogelkes*), de aanspreekvormen *ge* en *gij* (en zelfs *-de(gij)*: dan *komde(gij)* mee), en de '*m*' als onderwerpsvorm voor de derde persoon: dan komt '*m* mee. Daarnaast zijn er allerlei verdubbelde vormen (naar analogie van *-degij*):

dan gaan *ekik* mee, dan komt *zezij* mee, etc., maar ook: *ik* gaan *ekik* mee, *zij* komt *zij* mee, etc. Verder zijn er natuurlijk nog veel lexicale (bv. *schoon* en *goesting*) en syntactische eigenaardigheden (bv. de doorbreking van de werkwoordelijke eindgroep), die vrijwel algemeen zijn voor het Zuid-Nederlands.

Die tussentaal is het resultaat van de naoorlogse toename van de welvaart. Met de politieke impasse van de voorbije regeringsformatie is het namelijk vaak aangehaald: economisch gaat het Vlaanderen al jaren voor de wind. De Vlaamse economie is sinds de Tweede Wereldoorlog zo explosief gegroeid dat Vlaanderen, toch zeker vanaf het laatste kwart van de twintigste eeuw, een welvarende samenleving is met een hoge graad van materieel comfort en luxe. Het OESO-rapport *The World Economy* (2006) over historische economiestatistiek geeft voor België tijdens de twintigste eeuw het verloop zoals gevisualiseerd in figuur 1. De geschetste evolutie is die van het BBP per capita, de geijkte indicator voor de welvaart van een land. Op basis van dat cijfer rangschikken zowel het Internationaal Monetair Fonds¹ als de Wereldbank² België overigens in de top 20 (om precies te zijn op de achttiende plaats) van de rijkste landen van de wereld.

Figuur 1: Evolutie Belgische welvaart 1900-2000

Dat comfort op het materiële vlak komt dus tot uiting in vrijblijvendheden in het taalgebruik: tussentaal is

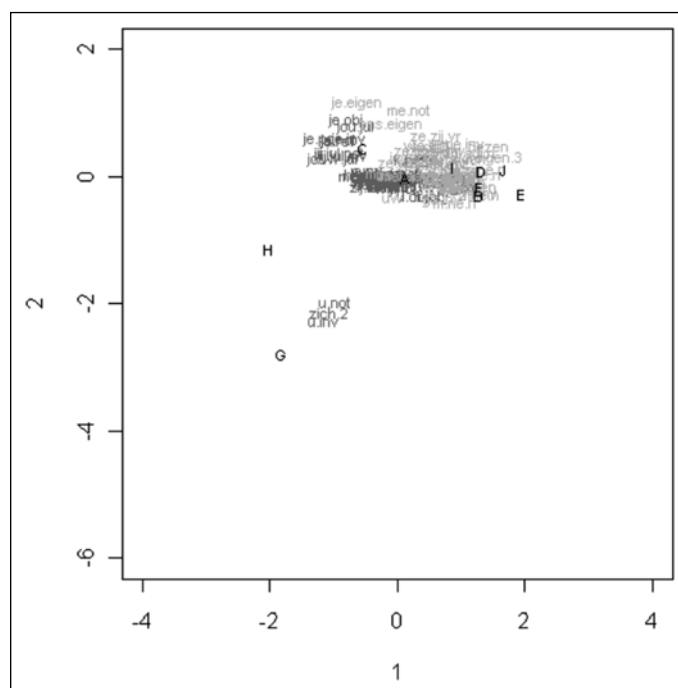
de ‘ontspannen’ voertaal van het ‘nieuwe, rijke’ Vlaanderen. Op die manier weerspiegelt het taalgebruik de algemeen economische *wet van Engel*, die stelt dat de grootte van het budget waarover men beschikt positief gecorreleerd is met de mate van *luxe* die men zich permitteert (omdat het aandeel van dat budget, dat voor bestaansnoodzakelijkheden bestemd is, in verhouding daalt). Tussental hangt in die optiek dan ook samen met de uitbouw van de *welvaarts- of verzorgingsstaat*. In zijn magnum opus daarover geeft Deleek (2008) uitvoerig cijfermateriaal dat aantoonst dat Vlamingen gemiddeld in steeds grotere welstand leven: zo is het inkomen in België sinds de jaren 50 gestegen met 17%, de werkgelegenheid (het aantal beschikbare arbeidsplaatsen) met 18% en de scholingsgraad (geoperationaliseerd als het aantal hoger geschoolden) met 19%. Bovendien consumeert de Belg sinds de negentiende eeuw ook 52% meer luxe producten (in verhouding tot de producten voor bestaansonderhoud), en spendeert hij in de eenentwintigste eeuw 14% meer aan vrije tijd.

‘Opzichtige ontspanning’

De verklaring voor die ontwikkeling is de in de sociale wetenschappen klassieke samenhang tussen normadhesie (of de dwang tot conformering) en de mate van inter-individuele afhankelijkheid. In de sociologie staat dat bekend als de *civilisatietheorie* (Elias 1982). Die stelt dat de afhankelijkheid van individuen van sociale netwerken (door bijvoorbeeld de arbeidsdeling in de moderne, geïntegreerde samenlevingen) hen ertoe aanzet om rekening te houden met omgangsregels in de sociale betrekkingen met elkaar. Wie zich niet aan de normen houdt, riskeert het om buiten het netwerk te vallen. Tegelijk betekent dat evenwel dat zodra individuen enigszins onafhankelijker worden, de sturende kracht van normen verhoudingsgewijs afneemt. Dat is dan ook precies het idee in Wouters (2008) om de ‘deregulering’ van de omgangsvormen vanaf de jaren 60 (van de twintigste eeuw) te verklaren: na de Tweede Wereldoorlog zijn de (westerse) welvaartsstaten economisch beginnen te renderen, zodat de bestaansvoorwaarden van het gemiddelde individu aanzienlijk verbeterden. Die materiële welstand heeft de mogelijkheid gecreëerd om de omgangsregels te informaliseren: omdat de levensstandaard meer comfort toeliet, verminderde de druk om de normen te volgen.

De descriptieve resultaten die deze theorie onderbouwen, worden besproken in Plevoets (2008), en gemakshalve zullen we de bespreking hier beperken tot één factor: beroepsgroep. Figuur 2 toont de verhouding van de tien beroepscategorieën in het Corpus Gesproken Nederlands, en tabel 1 geeft daarbij de definitie van de gehanteerde labels. De standaardtalige varianten clusteren samen in de linkerhelft van figuur 2 (in een donkergrijze kleur) en de tussentalige varianten in de rechterhelft (in een lichtgrijze kleur). We zien dan dat de enige beroepsgroepen met een hoge graad van standaardtaligheid de mediafiguren (H) en de politici (G) zijn, terwijl alle andere beroepsgroepen sterk tussentalig spreken, met de

academici (C) nog enigszins als een overgangsgroep. Wel is het zo dat de klassieke (positieve) correspondentie van standaardtaalgebruik met sociale stratificatie bevestigd wordt: de minst standaardtalige beroepsgroep is de *onderklassengroep E* (ongeschoolden), en vanaf dan neemt de standaardtaligheidsgraad verhoudingsgewijs toe met de *middenklassengroepen D* (bedienden) en *F* (zelfstandigen) tot aan de *bovenklassengroepen B* (hoger geschoolden – die al niet aanzienlijk meer verschilt van middenklassengroep F), *A* (managers), en ook *C* (de beroepsgroepen I – studenten – en J – werklozen – vormen vanuit het oogpunt van de sociale stratificatie minder relevante restcategorieën). Het bewijst dat de standaardtaal in Vlaanderen onverminderd de prestigevariëteit is. Toch blijft het opvallend dat de bovencategorieën niet tot de hoogste graad van standaardisatie komen: het ‘VRT-Nederlands’, dat namelijk door de mediafiguren (H) gesproken wordt. Blijkbaar vinden de leden van de elite het niet nodig om verder naar de standaardtaal op te schuiven. Met sociale klasse neemt het standaardtaalgebruik namelijk wel toe, maar de *mate* waarin dat gebeurt, neemt verhoudingsgewijs af. Laat dat zich al vergelijken met de bovenvermelde *wet van Engel*, een ander principe dat het illustreert is de *wet van de remmende voorsprong* (Romein 1937): naarmate een betere positie bereikt wordt, vermindert de noodzaak proportioneel om zich nog verder in te spannen. Toegepast op de taalsituatie in Vlaanderen betekent dat dan dat de standaardtaal misschien wel de hoogste variëteit mag zijn, maar dat de welstand en status van de bovenklasse maakt dat zij minder de behoefte voelt om de standaardtaal te gebruiken. De bovenklasse staat aan de top van de sociale stratificatie, en daardoor ziet ze niet meer zo veel meerwaarde in de standaardtaal.

Figuur 2: Beroepsgroepen

Label	Beroepsgroep
A	werkzaam in het hoger management of bestuur (manager)
B	beroep dat een hogere opleiding veronderstelt (hoger geschoolde)
C	werkzaam als onderzoeker of docent aan universiteit of instelling voor hoger onderwijs (academicus)
D	werkzaam in administratieve functie of een functie in de zorgsector (bediende)
E	ongeschoold beroep
F	werkzaam als zelfstandige
G	politicus
H	werkzaam in de media (journalist, reporter) of als artiest
I	student, stagiair
J	niet beroepsmatig actief

Tabel 1: Beroepsgroepen

De welvaartsgroei in Vlaanderen heeft dus tot de vorming van een klasse geleid die zich in haar taalgebruik op dezelfde manier gedraagt als in haar consumptiepatroon of vrijetijdsbesteding: ze meet zich een comfortabelere houding aan, omdat ze een levensstandaard geniet die dat nu eenmaal mogelijk maakt. De term waarmee dat gedrag gekarakteriseerd wordt, is ‘opzichtige ontspanning’ (Veblen 1899). Die slaat op de ongecompliceerde ‘decompressie’ die welvarende groepen in de samenleving tentoon kunnen spreiden, precies omdat hun vermogens hen ‘ontheffen’ van verdere inspanning. Dat gedrag is dan ook altijd een teken van sociale verzekerdheid: het is het kenmerk van wie voor zijn socio-economische status weinig meer te vrezen heeft.

Het einde van de taalonzekerheid?

Die analyse heeft consequenties voor enkele klassieke stellingen over de Vlaamse taaltoestand, zoals met name die over *taalonzekerheid*. Het is herhaaldelijk gerapporteerd, onder meer in Deprez en Geerts (1977), hoe Vlamingen de neiging hadden om elementen waarmee ze vanuit hun natuurlijke taalgebruik vertrouwd zijn, op te geven (ten voordele van vreemd klinkende varianten), zelfs als die vertrouwde vormen normatief gezien correct zijn. De negatieve attitude tegenover endogene vormen was met andere woorden zo sterk dat het leidde tot hypercorrecties. Dat staat natuurlijk in schril contrast met de verbreiding van tussentaal en de dialectelementen erin: endogene vormen worden onmiskenbaar niet langer vermeden. Tussentaal falsificeert dan ook de these van de taalonzekere Vlaming: het signaleert het einde van het (legendarische) tijdperk van hypercorrectie.

In die optiek is het daarom bizar dat taalonzekerheid soms ingeroepen wordt als verklaring voor de opkomst van tussentaal. De redenering luidt daarbij dat er van de standaardtaal een ‘culturele hegemonie’ uitgaat, zodat de tussentaal een veilig, geborgen toevluchtsoord vormt om de ‘vervreemding’ van de standaardtaal te omzeilen. Dat is echter *contradictorisch*: hoe kunnen de elementen die net aanleiding geven tot taalonzekerheid tegelijk een vluchtroute bieden om aan die taalonzekerheid te ontsnappen? Taalonzekerheid kan dan ook niet losgekoppeld worden van een onzekere sociale positie, wat zich uit in de angstvallige vermijding van de eigen varianten.

Om die reden willen we niet besluiten dat de taalonzekerheid

in Vlaanderen over de hele lijn verdwenen zal zijn. De Vlaamse bovenklasse mag, zoals gezegd, het ‘juk’ van de taalonzekerheid wel afgeworpen hebben, maar dat is minder aannemelijk voor de *middenklasse*: vanuit haar ambivalente socio-economische status kan zij namelijk niet in dezelfde mate delen in de informalisering, en blijft zij daarentegen aangewezen op de prestigevormen van de standaardtaal (en net daarom is zij oorspronkelijk de gangmaker geweest van de standaardisering in Vlaanderen). Op die manier tekent zich inderdaad een ‘taalkloof’ af, zoals in dit tijdschrift al eens beweerd is (Geeraerts 1999). Die taalkloof is dan misschien vooral een *sociale kloof*, die uitnodigt tot verdere reflectie: in Vlaanderen is de elite blijkbaar ongedwongen en is de middenklasse taalonzeker.

Noten

1. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weoselgr.aspx>
2. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD>

Literatuur

- Deleecq, H. (2008), *De architectuur van de welvaartsstaat opnieuw bekeken*. Leuven: Acco.
- Deprez, K. en G. Geerts (1977), *Lexicale en pronominale standaardisering*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Elias, N. (1982), *Het civilisatieproces*. Utrecht: Het Spectrum.
- Geeraerts, D. (1999), ‘De Vlaamse taalkloof’. In: *Over taal*, 38-2, blz. 30-34.
- Plevoets, K. (2008), *Tussen spreek- en standaardtaal*. Leuven: Doctorale dissertatie, KULeuven.
- Romein, J. (1937), ‘De dialectiek van de vooruitgang’. In: J. Romein, *Het onvoltooid verleden*. Amsterdam: Querido, blz. 9-64.
- Maddison, A. (2006), *The World Economy*. OESO.
- Veblen, T. (1899), *The Theory of the Leisure Class*. Oxford: Oxford University Press.
- Wouters, C. (2008), *Informalising*. Amsterdam: Bert Bakker.

Dr. Koen Plevoets is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep Nederlands van de Geassocieerde Faculteit Toegepaste Taalkunde van de Hogeschool Gent.

e-mail: koen.plevoets@hogent.be

Taalkronkels

Au revoir, mademoiselle!

TESS VONCK

Schrappen! Saneren! Alles moet efficiënter, economischer. Zo is het ook met taal. Er is geen plaats voor belegen woorden in de speeltuin van de crisis. Afscheid nemen van oude gewoontes en mooie woorden is nog maar het begin van de grote lentekuis. In Frankrijk zul je dan ook niet langer aangesproken worden als ‘mademoiselle’, in officiële stukken en op tv. Het woord is vanaf nu taboe, weldra ook voorgoed verbannen naar de taalslachtbank, net als ‘neger’, ‘jodenkoek’ en ‘usurperende macht’. Dat heeft de Franse premier François Fillon in een omzendbrief gemeld aan alle ambtelijke instanties.

Waarom zouden vrouwen immers hun status ‘getrouwd of niet’ kenbaar moeten maken? Mannen zijn toch ook gewoon ‘monsieur’. Wel, dan nu ook alleen nog ‘madame’. Een beetje meer duidelijkheid kan bovendien nooit kwaad als het op administratieve regels aankomt. Het helpt die kanker van een Franse bureaucratie misschien een handje vooruit. Voor het minste document moet je daar soms maanden wachten. Premiers zijn altijd mee met hun tijd. In hun kielzog kunnen de Franse feministen zich na jarenlang wedijveren nu eindelijk bezatten met glorie. Twintig jaar zweren bij okselhaar heeft dan toch nog eens wat uitgehaald.

Maar helpt het afschaffen van een woord de emancipatie van de vrouw vooruit? Het lijkt wel een poging om de geest van de verlichting opnieuw op te roepen.

Ik word er toch een beetje treurig van. Wat moeten we nu met *Les demoiselles d'Avignon*? De Franse literatuur zonder ‘mademoiselle’ is als een kasteel zonder heer. Dansen in de woestijn. Ik vond het wel wat hebben, dat ‘gemademoiselle’.

Het had iets guitigs. Iets kokets. ‘Mademoiselle’. Zo

van *Ik weet dat je niet getrouwd bent, waar wacht je op. We zijn jong en we willen wat*. Heel anders dan het houterige ‘mejuffrouw’, dat tot in de jaren 60 nog in het Nederlands werd gebruikt. Mij doet dat vooral denken aan een truttige, ouwe vrijster. Alsof je een soort wereldvreemde half-vrouw was, niet in staat om een mannenhart te veroveren. Nee, mademoiselle is andere koek. Een beetje flirten zelfs. Dat is nu *fini*. Het Franse journaal is nu alleen nog voor serieuze mensen. Houterig en saai. *Bonsoir mesdames et messieurs ... à jamais pour les mesdemoiselles*. Ook geen schunnige knipoogjes meer op een terras in Montmartre. Weg met die onschuldige ‘mademoiselle’ van de charmante garçon bij het bedienen van een glas bordeaux, waarbij je jezelf even Amélie Poulain waant. Ondanks de ring aan je vinger toch nog even begerenswaardig.

En zullen we hier nog wel juffrouwen? Tegen de tijd dat we alleen nog maar madam zijn, ben ik al het juffrouwtijdperk voorbij. Twintig jaar later en al niet meer jong. Mijnheer Van Dale vond dat twintig jaar geleden al jammer. Toen ‘juffrouw’ nog werd bespot als archaïsche taal, kon hij dat alleen maar zien als wantaal. ‘Vreselijk lelijk en betuttelend’, volgens Ruud Hendrickx, taaladviseur bij de VRT. Misschien ligt het aan het gebrek aan romantiek in de Nederlandse taal, maar ik zal er toch minder aan tillen mocht ‘mejuffrouw’ voorgoed verdwijnen. Toon Hermans zei het al: *un oeuf* klinkt toch heel anders dan een ei.

Hoe dan ook: vrouwen willen gewoon vrouwen genoemd worden. Toch zal ik niet op de barricade springen, mocht een Jean de la rue mij nog eens heerlijk onfatsoenlijk met ‘mademoiselle’ aanspreken. Uit nostalgie. En uit protest tegen alle vrouwen die geen bh dragen, zal ik zelfs guitig teruglachen en misschien wel flirten.

Alles- maar dan ook allesbehalve grammaticaal, of hele- maar dan ook helemaal niks mis mee?

BERT CAPPELLE

Ik was ervan overtuigd een onderwerp voor een stukje te hebben gevonden waarover er nog niets, maar dan ook niets, geschreven was: de maar-dan-ook-constructie, waar de hele tweedelige Algemene Nederlandse Spraakkunst met geen woord, maar dan ook met geen woord, over rept. Maar dat was tot ik op een 23 pagina's tellend artikel van Jack Hoeksema uit 2001 botste met als titel 'X maar dan ook echt X!: een geval van emphatische reduplicerende nevenschikking'. Toen dacht ik eventjes dat alles, maar dan ook werkelijk alles (ja ja, ik kan het niet laten) al gezegd zou zijn. Maar zoals altijd is er ruimte voor aanvulling.

Beginnen we met Hoeksema's conclusie:

De *X-maar-dan-ook-X*-constructie is een retorisch middel om nadruk te leggen op X. De constructie wordt uitsluitend gebruikt voor waarden van X die zelf een emphatisch karakter dragen, in het bijzonder universele kwantoren als *alles*, *niets*, *nooit*, *altijd*, en bepalingen van hoge en van absolute graad (*helemaal*, *echt*, *totaal*, *absoluut*, *heel*, *erg*, *volledig*). Verder is er een duidelijke voorkeur voor pronominale kwantoren [bijv. *niets*, *alles* – BC] boven determinatoren [bijv. *geen*, *alle*, *ieder*, *elk* – BC], en voor lexicale waarden van X boven woordgroepen [dus liever *niets* of *nooit* dan *geen snars* of *in geen jaren* – BC], zoals blijkt uit een corpusonderzoek van 700 vindplaatsen. Voor een verdere versterking van de nadruk kan het tweede voorkomen van X vooraf worden gegaan door een uitdrukking van graad: cf. *niets maar dan ook totaal niets*, *heel maar dan ook echt heel leuk*, *iedereen maar dan ook echt iedereen*.

Erg knap beschreven. Alleen, wat dat laatste betreft, is het niet moeilijk ook heel wat gevallen te vinden waar zo'n graadbepaling aan de eerste X voorafgaat:

Er is helemaal niets maar dan ook niets wat valt te

relativeren aan het gedrag van dit monster. (www)
Ze haalde werkelijk alles, maar dan ook alles overhoop! (www)
Welk nummer wil je absoluut nooit, maar dan ook nooit meer horen? (www)

Die nevenschikkingen zou ik syntactisch analyseren met haakjes binnen haakjes, bijvoorbeeld [*helemaal [niets maar dan ook niets]*]. De volgende authentieke voorbeelden, met de haakjes voor de aardigheid toegevoegd, combineren dan deze structuur met Hoeksema's *X-maar-dan-ook-Y-X*:

Je kan [werkelijk [alles, maar dan ook echt alles]] kwijt op dit forum. (www)
Jij hebt [volstrekt [niets maar dan ook helemaal niets]] te eisen. (www)

Mais alors

Aan het begin van zijn artikel legt Hoeksema uit waarom hij de reeks *maar dan ook* semantisch maar eigenaardig vindt. *Maar* heeft volgens hem niets tegenstellends, want een uitdrukking kan met zichzelf geen tegenstelling vormen. Bovendien heeft *dan ook* niets van het gevolgtrekkende dat het anders heeft. De conclusie voor de gegeven voorbeelden is (dan ook) 'dat *dan ook* daar niet zijn gewone betekenis heeft, maar samen met *maar* een idiomatiche verbinding vormt'. Hij vervolgt: 'Ik zal niet trachten om in het verdere verloop van dit artikel een compositionele interpretatie te geven van *maar dan ook* in termen van de semantiek van *maar* en die van enige lezing van de partikelgroep *dan ook*.' Dat lijkt mij anders wel doenbaar. In de eerste plaats stel ik vast dat in de omgangstaal in mijn streek (West-Vlaanderen), *maar* ook zonder *dan ook* een emphatisch-reduplicerend gebruik kent:

Het heeft geregend, maar gerégend!
Ze zat te huilen, maar te hùilen!

Er bestaat in het West-Vlaams trouwens ook een niet-reduplicerende emphatische constructie met *maar* he-

---

lemaal aan het begin van een uiting (*Maar lachen dat we gedaan hebben!; Maar kwaad dat hij was!*), die hier misschien verwant mee is. Ook het Frans heeft de constructie (*X*) *mais alors X*, letterlijk '(*X*) *maar dan X*', waar *mais alors* emfatisch is en waar de eerste *X* optioneel is. Ziehier enkele typische mogelijkheden waarmee men uiting kan geven aan een Franse colère:

Je suis très mais alors très en colère. ('Ik ben erg maar dan ook erg boos')

Je suis en colère mais alors très en colère. ('Ik ben boos, maar dan ook erg boos')

Je suis très en colère mais alors très très en colère. ('Ik ben erg boos, maar dan ook heel erg boos')

Je suis mais alors (très) très en colère. (letterlijk: 'Ik ben maar dan (heel) erg boos')

Een en ander doet me vermoeden dat *maar*, *dan* en *ook* alle drie toch hun eigen betekenis aanbrengen in de combinatie, zoals blijkt uit deze parafraze:

Ik ben boos, maar denk nu niet dat ik het woord 'boos' lichtzinnig gebruik, want als ik hier 'boos' zeg dan bedóel ik ook werkelijk 'boos'.

Maar dan ook heeft dus in essentie wellicht een soort metatalige functie. Deze hypothese wordt verder ondersteund door de eerste voorkomens die Hoeksema kon vinden, uit 1917 en 1918: twee van zijn drie voorbeelden hebben de vorm *X maar dan ook letterlijk X*. Dit alles neemt niet weg dat de constructie ondertussen een soort ondoorzichtig idioom geworden is, wat al blijkt uit het feit dat zelfs een gedegen taalkundige als Hoeksema er geen logica in ziet. Bovendien kun je *maar dan ook* niet letterlijk vertalen naar om het even welke taal. *I'm angry, but then also very angry!* is perfect steenkolenengels.

Snip en snot

In zijn artikel heeft Hoeksema het ook over de mogelijkheid om zogeheten 'elatieve prefixen' te redupliceren: *het was steen- maar dan ook steenkoud; de show was stront- maar dan ook strontvervelend*. Daar zijn talloze extra voorbeelden van te geven. Hier enkele met dieren:

ape- maar dan ook apetrots, bere- maar dan ook beregoed/-koud/-slecht/-sterk, honds- maar dan ook hondsberoerd/-brutaal/-lelijk/-moel/-trouw, muis- maar dan ook muisstil, snip- maar dan ook snipverkouden

Elatieve prefixen komen ook voor in nevenschikkingen met *en*, zoals in *aal- en aalglad, ei- en eivol, poedel- en poedelnaakt, spin- en spinnijdig*, om nog even min of meer in het dierenrijk te blijven. Een bekende is: *alleen als-ie ijs- en ijskoud is*. Ook de prefixen *in-* en *door-* worden vaak emfatisch herhaald rondom *en*, en dan worden

het haast bijwoordelijke bepalingen. Niets staat een combinatie van deze twee soorten emfatische nevenschikkingen in de weg:

... begon het zo hard te regenen dat we door en door, maar dan ook door en door, nat waren. (www)

In... maar dan ook in en in triest voor de ouders (www)

Snip, maar dan ook echt snip en snotverkouden! (www)

In het laatste voorbeeld hebben we twee verschillende elatieve prefixen (*snip-* en *snot-*) in nevenschikking, wat misschien niet iedereen aanvaardt. Ik vond anderzijds wel nog voorbeelden met *tjok-* en *bomvol*.

In een ander artikel van Hoeksema lees ik over een recente trend om adjectieven te versterken met een diminutief als eerste lid (*bloedjeheet, gloedjenieuw, pepertjeduur, tonnetjerond, veertjelicht*). Naast *schatrijk* komt ook *schathemeltje rijk* voor, en in combinatie met *maar dan ook* levert dit dan de volgende mogelijke, maar wat bizarre reeks op:

schat maar dan ook schathemeltje rijk (www)

We begeven ons pas echt in de marge van de grammatica als we stukken gaan afsplitsen van woorden die eigenlijk niet echt morfologisch geled zijn of van woorden waarvan het eerste deel geen versterking is van het tweede:

Grappig, jullie lullen alle, maar dan ook allemaal supernegatief over blanke Hollanders. (www)

Ik ben alles, maar dan ook allesbehalve schattig. (www)

Ik raak al- maar dan ook altijd in de war. (www)

letterlijk ieder maar dan ook iedereen die daar op de vloer stond ging compleet uit z'n dak. (www)

Iede maar dan ook iede-reen zou dit ook een keer willen flikken. (www)

Hele, maar dan ook helemaal goed. (www)

Zo zie je maar weer dat de politiek over maar dan ook overal het zelfde is. (www)

echt waan, maar dan ook waanzinnig!! (www)

Deze voorbeelden heb ik, niet verrassend, weer allemaal op het internet gevonden. Of ze nu al dan niet grammaticaal welgevormd zijn, laat ik aan de lezer over. Ikzelf ben de scheppers van deze bijzondere creaties alleszins dankbaar, want Hoeksema had anders echt bijna niets maar dan ook bijna niets voor me overgelaten. (Volgens hem is zo'n toevoeging van *bijna* wel een van die 'regelrechte fouten van penvoerders die de eigenschappen van de constructie onvoldoende onderkennen'. Nou ja ...).

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Universit  Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Over koetjes en kalfjes

ELS HENDRICKX

Waarom spreken we in het Engels over de dieren cow, pig en sheep terwijl we de daarvan afkomstige vleessoorten als beef, pork en mutton benoemen? Iedere taalkundige kent de taalhistorische achtergrond: in het elfde-eeuwse Engeland gebruikten de boeren de Angelsaksische namen voor de dieren op het platteland, terwijl de heersende Normandische elite de Franse termen hanteerde voor de vleesgerechten die aan tafel geserveerd werden. Maar is het u ook al opgevallen dat we onze eigen runderen, tenminste wanneer ze op ons bord terechtkomen, ook bepaald internationaal benoemen? Laten we hier kort schetsen welke meertalig vlees we in de kuip hebben!

Frans

Om te beginnen zijn een heleboel lekkernijen uit de Franse woordenschat afkomstig. Dat is wellicht zowel op taalhistorisch als op culinair vlak geen verrassing. De meest in het oog springende term is *filet*: die kan algemeen 'bot- of graatloos uitgesneden stuk vlees of vis' betekenen. Specifieker is de betekenis 'mals stuk vlees zonder been', 'malse spier ter weerszijden onder de lendenen; lendenspier', 'een van de beste delen van het slachtdier': die betekenis is synoniem met *haas*. Dat woord is etymologisch vermoedelijk de dierennaam zelf, die – in eerste instantie door jagers en wildliehebbers – overdrachtelijk gebruikt werd. We gebruiken zowel *runderhaas* als *runderfilet*, zowel *kalfshaas* als *filet de veau*, maar kennen beter *varkenshaas(je)* dan *varkensfilet* en gebruiken nagenoeg alleen *ossenhaas*, 'lendenstuk van een rund'.

Wanneer we biefstuk maken van de ossenhaas, stuiten we opnieuw op heel wat Franse termen: *tournedos*, *chateaubriand*, *filet pur* (niet-standaardtalig: *filet pur*) en

filet mignon. De etymologie van de woorden *tournedos* en *chateaubriand* is best aardig. De *chateaubriand* is genoemd naar de Franse schrijver François-René vicomte de Chateaubriand (1768-1848). Toen Chateaubriand ambassadeur was in Engeland, maakte zijn chef-kok Montmirail de biefstuk klaar en noemde hem naar zijn meester. Het woord *tournedos* heeft dezelfde betekenis, maar wordt verklaard vanuit het feit dat de ossenhaas vroeger achter de rug van de gasten in plakken werd gesneden: het bevat de Franse woorden *tourner* ('draaien') en *dos* ('rug'). Verder komen we nog twee andere woorden voor de lendenbiefstuk tegen: *entrecote* en *contrefilet*. Afhankelijk van de bron zijn die woorden synoniem met de bovenstaande groep, of toch net wat anders: dan zou het gaan om stukken vlees met een randje vet eraan, in het eerste geval gesneden uit het (tussen)ribstuk, in het tweede geval uit de achterbil van het rund.

Wanneer we het rundvlees rauw fijnmalen of hakken, spreken we over *gehakte biefstuk* of *tartaar* (*filet américain* natuur is niet-standaardtalig). Wanneer we dat vlees aanmaken met een ei, mayonaise en kruiden, spreken we over *américain* of *filet américain* (uit het Belgisch-Frans), maar in standaardtaal liever niet over *filet américain préparé*. Weet u trouwens waar het woord *tartaar* vandaan komt? Het betekent 'halfvrouw' en is genoemd naar de Tataren, die met lappen vlees onder hun zadel zouden paardrijden om het vlees zacht te maken. (Het zijn wel degelijk de Tataren, een Mongoolse volksgroep, en niet de Tartaren: de *r* in *tartaar* is er gekomen door volksetymologische verwarring met het Latijnse *Tartarus*, 'strafplaats in de onderwereld'.)

Een laatste groepje Franse vleesbenamingen van uiteenlopende correctheid is het volgende. *Medaillon* is correct: het wijst op een rond lapje vlees, zoals in *kalfsmedaillon*. *Gepelde biefstuk* is een leenvertaling van het Belgisch-Franse *pelé*: een eenvoudig alternatief is er niet, wel omschrijvingen als 'runderlapje uit het staartstuk of de platte bil' of 'runderbiefstuk waaruit de pezen zijn verwijderd'. *Filet d'anvers*, tot slot, is een klassiek gallicisme: algemeen Nederlands is *gerookte runderfilet*.

Engels

Daarnaast telt onze taal een grote verzameling slagerstermen die aan het Engels ontleend zijn, en daarna al dan niet vernederlandst zijn. Zeker voor het Belgisch-Nederlands, dat vooral Franse invloed heeft ondergaan, is dat best opmerkelijk. Het bekendste voorbeeld van een Engels leenwoord is wellicht *biefstuk*. Het woord verwijst naar een lap vlees van de bovenbil van runderen en paarden. Iedereen weet wellicht dat het woord ontleend is aan het Engelse *beefsteak*, waarbij het Engelse *beef* ‘rundvlees’ betekent. *Beefsteak* is via verschillende tussenstadia – ook *biefsteek*, *biefsteck* en *biefteck* zouden in oudere Nederlandse teksten zijn aangetroffen – vernederlandst tot *biefstuk*. Toch komt ook het Engelse *steak* nog frequent voor en dat is even correct.

Een soortgelijk geval is *rosbief*, ‘op Engelse wijze geroosterd of gebraden rundvlees’. Het woord is ontleend aan het Engelse *roast beef*. Nu komt dat laatste nog in het Nederlands voor in de spelling *roastbeef*, maar niet frequent. In vroegere fasen van het leenproces zijn ook vormvarianten als *roastbief* en *rostbief* gebezigd, maar nu is alleen *rosbief* algemeen aanvaard.

We zagen hierboven al een veelheid aan Franse termen voor de lendenbiefstuk, maar het Engels hoeft niet meteen onder te doen. De meest bekende variant is wellicht *rumpsteak*: ‘biefstuk gesneden van de zijlende’. De vormvariant *rumsteak* is Belgisch-Nederlands en niet algemeen. Voor de lendenbiefstuk aan een T-vormig bot gebruiken we de vakterm *T-bonesteak*. En een grote lendenbiefstuk met vetaderen noemen we *ribeye*.

Hutspot

Ten derde maakt onze taal er soms een hutspot (niet het Belgisch-Nederlandse *hutsepote*) van, zeker wanneer we ons op de stoofpotjes richten. Elke rechtgeaarde Vlaming heeft een zwak voor frietjes met stoofvlees. Volgens Van Dale is dat stoofvlees ‘een gerecht bestaande uit in stukken gesneden stoofvlees’, waarbij dat laatste stoofvlees ‘vlees om te stoven’ is, een synoniem van *stooflappen*. Van Dale geeft aan dat *stoofvlees* standaardtalig is, maar *stoverij* niet: dat is een Belgisch-Nederlandse, niet algemene term. Ook (*stoof*) *karbonade* – een stoofschotel met kleine stukken rundvlees – is Belgisch-Nederlands, maar het woord krijgt van Van Dale wel het label ‘algemeen Belgisch-Nederlands’. Hoewel het er op basis van Van Dale dus op lijkt dat het endogene woord *stoofvlees* steeds de voorkeur krijgt, keurt het kritische *Woordenboek voor Correct Taalgebruik* dat toch af en vervangt men het door het exogene *hachee* (voor het gestoofde gerecht) of *hacheevlees* (voor de stukken vlees).

Het woord *hachee* ontstond uit het voltooid deelwoord *haché* van het Franse werkwoord *hacher* (‘hakken’). De vrouwelijke vorm – in de Nederlandse spelling zonder accent – komt voort uit de oorspronkelijke, volledige wending *viande hachée*. Het gerecht heet in het Frans *hachis* en bij onze noorderburen *hachee*; vandaar de normkeuze voor de exogene variant. Van Dale omschrijft het Nederlandse stoofsel als volgt: ‘gerecht bestaande uit stukjes rundvlees, met uien, azijn, kruidnagels enzovoort gestoofd’. In Vlaanderen is de term *hachee* naar mijn mening nagenoeg onbekend. Meer zelfs, een Vlaming die op een menukaart het woord *hachee* leest, denkt zeker wanneer hij dat aan de vertaling ‘gehakt’ kan koppelen, waarschijnlijk sneller aan een totaal andere vleessoort: gehakt. De omschrijving daarvan luidt in Van Dale als ‘fijngehakt of fijn gemalen vlees dat, met name tot een bal of balletjes gekneet, gekookt of gebraden genuttigd wordt’. Ook daarvoor kent men in Vlaanderen trouwens een niet-standaardtalige variant: *gekapt* – inhoudelijk overigens een net zo goed toepasselijk voltooid deelwoord...

Slot

Tot slot komen we nog even terug op onze eigen versie van het Angelsaksisch-Normandische fenomeen. Ook in Nederland en Vlaanderen zorgt de taalgeschiedenis voor taalvariatie op culinair vlak. Zonder oude koeien uit de sloot te halen, is bekend dat het zuidelijke deel van het taalgebied jarenlang vooral onder Franse invloed heeft gestaan, terwijl het noordelijke deel veeleer zelf de toon aangaf en de Engelse richting gevolgd heeft. Het mag dan ook niet verbazen dat de Vlaming op restaurant graag laat weten dat zijn steak *bleu*, *saignant*, *à point* of *bien cuit* gebakken mag worden, terwijl de Nederlander als bakwijze de keuze heeft uit *rare*, *medium* of *well done*. Een interessant verhaal om mee af te ronden, maar als u er nog steeds geen genoeg van krijgt, zoekt u dan maar eens op in Van Dale wat het betekent als de biefstukmoordenaar het bloemstuk te pakken heeft gekregen!

Els Hendrickx is licentiaat in de Germaanse taal- en letterkunde en werkt als leerkracht in het secundair onderwijs.

e-mail: elshendrickx16@hotmail.com

Interview

Eveline Huys: wetenschappelijk onderzoekster Vlaamse Gebarentaal

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Eveline Huys is sinds haar geboorte doof en kind van dove ouders. Ze studeerde in 2001 af als boekhouder/fiscalist aan de Katho-Hogeschool in Kortrijk, waarna ze tot 2005 in dienst was bij de Federatie van Vlaamse DovenOrganisaties vzw (FEVLADO) en het dienstverleningscentrum Fevlado-Passage. Ze besloot opnieuw te gaan studeren en in 2008 behaalde ze een Master in de Taal- en Letterkunde: Nederlands aan de Universiteit Gent. Daarna was ze twee jaar als assistent Vlaamse Gebarentaal (VGT) verbonden aan de Lessius Hogeschool in Antwerpen en gaf ze les Taalvaardigheid VGT. Sinds 1 oktober 2010 is Eveline aangesteld als taalkundig onderzoeker bij het Vlaams GebarentaalCentrum vzw in Antwerpen. Op dit moment onderzoekt ze classifiers in de Vlaamse Gebarentaal en binnenkort zal ze meewerken aan de uitbreiding van het digitaal woordenboek VGT-Nederlands/Nederlands-VGT (gebaren.ugent.be).

In tegenstelling tot wat veel mensen denken, is gebarentaal geen universele taal. Klopt het dat elke dovensamenleving zijn eigen gebarentaal heeft?

Inderdaad. In Vlaanderen alleen al bestaan er momenteel vijf regionale gebarentaalvarianten. Ze hebben zich ontwikkeld vanuit de Vlaamse dovenscholen, die op relatief grote afstand van elkaar gelegen zijn. De gebaren die gebruikt werden, verschilden gedeeltelijk van school tot school. Aangezien de kinderen op deze scholen meestal op internaat zaten, hadden ze weinig tot geen contact met doven uit andere provincies.

Maar ondanks de bestaande lexicale verschillen spreekt men toch over dé Vlaamse Gebarentaal?

Ja, en dat kan, want uit onderzoek is gebleken dat het VGT-lexicon meer gelijkenissen dan verschillen bevat. De varianten vertonen ook een gelijkaardige grammati-

castructuur. Doven uit de verschillende regio's kunnen dus vrijwel probleemloos met elkaar communiceren. Er is momenteel een spontaan standaardiseringsproces aan de gang. Onder andere door de toegenomen mobiliteit komen doven uit de verschillende regio's steeds meer met elkaar in contact.

Hoe komt het dat dat standaardiseringsproces nu pas aan de gang is?

In de loop van de geschiedenis is er heel wat variatie geweest in de manier waarop er over gebarentalen werd gedacht. Er zijn perioden geweest dat er gebarentaal gebruikt werd in het dovenonderwijs en dat dove volwassenen werden ingezet om dove kinderen op te leiden. Maar er is ook een periode geweest die nefast was voor gebarentalen, toen het gebruik ervan zo veel mogelijk geweerd werd uit de scholen. Die periode liep van de tweede helft van de 19de eeuw tot ongeveer 1960.

Maar de gebarentalen zijn nooit helemaal verdwenen?

Dat klopt. Doven bleven ze gebruiken om vlot met elkaar te kunnen communiceren, ook al geloofden ze dikwijls zelf dat gebarentalen primitief en minderwaardig waren en schaamden ze zich voor het feit dat ze een gebarentaal kenden en gebruikten. Sinds eind jaren 60, begin jaren 70 verdween langzaam maar zeker de negatieve attitude ten opzichte van gebarentalen en was er sprake van een internationale (her)waardering. Ze werden toen wel enkel gebruikt voor de onderlinge contacten in de dovengemeenschap, en speelden geen enkele rol in de diverse maatschappelijke domeinen zoals het onderwijs, op televisie, het bedrijfsleven, de media, de wetenschap, enzovoort. Daar is nu sinds kort - gelukkig - verandering in gekomen.

De website heeft niet alleen een wetenschappelijke en innoverende waarde, maar lenigt ook een grote maatschappelijke nood. Zo hadden de leerkrachten in de Vlaamse dovenscholen geen woordenboek om op terug te vallen wanneer ze voor een bepaald begrip het gebaar niet kenden.

Kun je eens uitleggen hoe gebaren gevormd worden in gebarentaal, waaruit zijn ze opgebouwd?

Elk gebaar bestaat uit minstens vier manuele parameters: de handvorm, de articulatieplaats/locatie, de beweging en de oriëntatie van de handpalm. Sommige gebaren bevatten ook een niet-manuele parameter, zoals de houding van het hoofd en/of het lichaam en gelaatsuitdrukkingen. Een voorbeeld: bij het uitvoeren van het gebaar 'pijn' kun je een pijnlijke grimas trekken. Er zijn ook gebaren die dezelfde handvorm, plaats, beweging en oriëntatie hebben, maar met een ander mondbeeld (ontleend aan het Nederlands), bijvoorbeeld 'oranje' en 'appelsien'.

Gebarentaal heeft ook een eigen grammatica zoals gesproken taal. Is die vergelijkbaar met gesproken taal, of zijn er andere regels?

Neen, de grammatica van gebarentaal is niet vergelijkbaar met die van gesproken taal. Het belangrijkste verschil tussen gesproken talen en gebarentalen is de verschijningsvorm. Gesproken talen zijn oraal-auditief: bij deze talen zijn de mond (spreken) en het oor (luisteren) van belang. Gebarentalen daarentegen zijn gestueel-visuele

Het is zeker een voordeel om de VGT als moedertaal te hebben wanneer je er onderzoek naar doet. Dit is ook zo voor gesproken talen; je kent je eigen taal het best.

talen: hier zijn in de eerste plaats de handen ('spreken') en de ogen die de taal waarnemen belangrijk. Dat verschil heeft gevolgen voor de grammaticale structuur van de taal. Een kenmerkend verschil is simultaneïteit. Gebaren worden niet alleen met de handen gevormd, maar ook met het hoofd, het gelaat, de romp. Door bijvoorbeeld met je handen de gebaren 'nu les beginnen' te vormen en tegelijkertijd je wenkbrauwen omhoog te trekken, stel je de vraag 'Begint de les nu?'. De opgetrokken wenkbrauwen geven informatie weer over het zinstype. Een ander verschil is ruimtegebruik. Bijvoorbeeld bij werkwoordgebaren zoals 'geven': indien de beweging begint bij het lichaam van de gebaarder en eindigt bij het lichaam van de gesprekspartner, dan betekent dat 'Ik geef jou', maar je kunt de beweging ook omkeren en dan betekent het 'Jij geeft mij'.

Je doet momenteel wetenschappelijk onderzoek naar de grammatica van de VGT. Wat onderzoek je precies?

Op dit moment doen we onderzoek naar *classifiers* in VGT. *Classifiers* zijn handvormen die worden gebruikt om te verwijzen naar (een deel van) de vormelijke eigenschappen van de referent. De keuze voor een bepaalde *classifier* hangt dus vaak af van de vorm van de referent (een persoon, dier, voorwerp ...). Een gebalde hand met uitgestoken wijsvinger wordt bijvoorbeeld vooral gebruikt voor objecten die smal en langwerpig zijn, zoals 'man', 'balpen', enzovoort. Een opengesperde hand daarentegen kan bijvoorbeeld een groep mensen of auto's voorstellen. In ons onderzoek analyseren we aan de hand van data (filmopnames van dove informanten) welke *classifiers* in VGT voorkomen en voor welke referenten ze gebruikt worden. Ook proberen we op basis van een aantal casestudies na te gaan wat de keuze van de gebaarder voor een bepaalde *classifier* motiveert, aangezien eenzelfde referent door meerdere *classifiers* voorgesteld kan worden. Het onderzoek bevindt zich nu in het eindstadium.

Je werkt binnenkort mee aan de uitbreiding van het digitaal woordenboek VGT-Nederlands/Nederlands-VGT. Hoe is dat woordenboek opgevat?

Het is een elektronisch woordenboek dat in twee richtingen werkt. Je kunt erin op zoek gaan naar de vertaling in VGT van een Nederlands woord en naar de Nederlandse gesproken/geschreven tegenhanger van een Vlaams gebaar. Het is bovendien ook mogelijk om bij het zoeken dialectisch te differentiëren. Je kunt dus gebaren opzoeken die uit de West-Vlaamse variant komen of uit de West-Vlaamse, de Antwerpse, enzovoort. Naast het gebaar, rechts op het

---

scherm, verschijnen telkens de regio's waarin het gebaar gebruikt wordt. Hoewel het oorspronkelijk de bedoeling was het woordenboek enkel op cd-rom uit te brengen, hebben we uiteindelijk voor een website geopteerd. Zo kunnen we het woordenboek blijven aanvullen en aanpassen.

Hoe werden/worden al die gebarentaaldata verzameld?

Voor het uitlokken van de gebaren die tot nu toe in het woordenboek staan, werden prioriteitslijsten met begrippen ontwikkeld. Zij bevatten de zogenaamde basiswoordenschat van de Vlaamse Gebarentaal en gaan uit van algemene thema's, zoals familie, gezondheid, kleuren, kleding, beroepen, enzovoort. Er werden vrijwillige informanten gecontacteerd bij wie we de gebaren konden ontlokken. Deze werden samengebracht in regionale werkgroepen, één in elke Vlaamse provincie. Dat was nodig omdat er - zoals eerder gezegd - momenteel vijf regionale gebarentaalvarianten bestaan.

Aan welke criteria moesten jullie informanten voldoen?

Elke werkgroep bestond uit gemiddeld zes dove informanten, die voldeden aan de vooropgestelde eisen: tussen 20 en 50 jaar oud, de onderzochte gebarentaalvariant kennen en gebruiken als eerste taal, actief lid zijn van de dovengemeenschap en onderwijs in een dovenschool gevolgd hebben. In elke groep werd een regionale verantwoordelijke (eveneens een moedertaalgebaarder) aangesteld. Deze persoon mocht de woordenlijsten inkijken en gebruiken, en was belast met het uitlokken en filmen van de gebaren. De informanten zelf kregen de Nederlandse woorden niet te zien, om zo weinig mogelijk interferentie vanuit het Nederlands te krijgen. Het onderzoek leverde uiteindelijk circa 90 uur opgenomen taaldata op. Deze data werden geïnventariseerd, getranscribeerd en taalkundig geanalyseerd. De gebaren werden dan opnieuw gefilmd om ze in dit woordenboek te kunnen opnemen.

Het woordenboek bevat naast filmpjes die weergeven hoe een bepaald gebaar wordt getoond in de VGT, ook SignWriting. Wat is dat precies?

SignWriting is een Amerikaans transcriptiesysteem dat toelaat elk gebaar op een zeer visuele manier weer te geven, rekening houdend met zowel de manuele componenten (handvorm, oriëntatie, articulatieplaats en beweging), als de non-manuele (mimiek, snelheid waarmee een gebaar wordt uitgevoerd ...). We hebben ervoor gekozen om de gebaren ook in SignWriting weer te geven, omdat dit systeem uiterst geschikt is voor wetenschappelijk onderzoek. Bovendien kan het ook voor andere doeleinden gebruikt worden, zoals voor het aanleren van nieuwe gebaren in scholen of het neerschrijven van teksten in VGT.

Voor wie is het woordenboek bedoeld?

De website heeft niet alleen een wetenschappelijke en innoverende waarde, maar lenigt ook een grote maatschappelijke nood. Een belangrijke doelstelling is immers om op basis van lexicografisch

onderzoek een instrument te ontwikkelen ter ondersteuning van het onderwijs van het VGT-lexicon. De nood aan dit woordenboek was en is groot bij verschillende instanties. Zo hadden de leerkrachten in de Vlaamse dovenscholen geen woordenboek om op terug te vallen wanneer ze voor een bepaald begrip het gebaar niet kenden. Hetzelfde geldt voor de leerkrachten in de opleidingen tolk VGT en de verschillende organisaties in Vlaanderen die cursussen VGT organiseren (zoals Fevlado). Het woordenboek is ten slotte interessant voor al wie op welke manier dan ook met de Vlaamse Gebarentaal in contact komt.

Kun je als leek aan de hand van het woordenboek VGT leren?

Neen, een taal leer je door ermee in contact te komen. Bij gebarentalen is dit dus ook het geval; de beste manier om ze te leren is een cursus Vlaamse Gebarentaal te volgen en natuurlijk door met dove personen in contact te komen. Het woordenboek is dan natuurlijk ideaal om gebaren in te oefenen en om ze op te zoeken.

Is het voor het onderzoek een voordeel dat je zelf doof bent en dus moedertaalgebruiker van de VGT?

Het is zeker een voordeel om de VGT als moedertaal te hebben wanneer je er onderzoek naar doet. Dit is ook zo voor gesproken talen; je kent je eigen taal het best. Mijn collega die ook aan het classificerend onderzoek werkt, is horend, maar heeft wel een zeer goede kennis van de VGT. Jammer genoeg zijn er op dit moment nog maar heel weinig dove gebarentaalonderzoekers in Vlaanderen.

Hoe ziet de toekomst van het project eruit?

Sinds 2008 wordt het Vlaams GebarentaalCentrum vzw (VGTC) door het ministerie van Cultuur erkend als het expertisecentrum voor Vlaamse Gebarentaal. De voorbije vier jaar heeft het VGTC vooral geïnvesteerd in onderzoek naar de basisgrammatica van de VGT. Het beleidsplan van 2012-2015 stelt nu het lexicografisch onderzoek voorop, met als voornaamste prioriteit het uitbreiden van het lexicon.

Tot slot: hoeveel moedertaalgebruikers kent de VGT?

Vandaag is de Vlaamse Gebarentaal de taal van ongeveer 6000 dove in Vlaanderen. 26 april 2006 wordt beschouwd als een historische datum in de geschiedenis van de Vlaamse dovengemeenschap. Die dag kreeg de Vlaamse Gebarentaal - na jarenlange strijd van de dovengemeenschap - een culturele erkenning door de Vlaamse overheid als een volwaardige taal.

Meer info:

- over VGT: gebaren.ugent.be, www.vgtc.be, www.vlaamsegebaarentaal.be
- over de Vlaamse Dovengemeenschap: www.fevlado.be
- over SignWriting: www.signwriting.org

Taalwerk

Das macht (k)ein Flaus aus. Over vreemdetaalleerders en een Nederlands-Duitse klankparallel

TOM F.H. SMITS EN HANNE KLOOTS

Wie Duits onderwijst aan Nederlandstaligen, voelt geregeld de neiging om leerlingen of studenten attent te maken op parallellen tussen het Nederlands en het Duits. Beide talen zijn immers nauw verwant met elkaar. Docenten Duits zijn zich bewust van die verwantschap, maar hoe zit dat bij beginnende taalleerders? In hoeverre voelen die bijvoorbeeld aan dat bepaalde klanken uit hun moedertaal corresponderen met bepaalde andere klanken uit de vreemde taal? In deze bijdrage wordt onderzocht hoe Nederlandstaligen omgaan met de overeenkomst tussen de Nederlandse ui en de Duitse au.

Nederlands en Duits: zustertalen

Als talen historisch verwant met elkaar zijn, spreken taalkundigen van een *taalfamilie*. Het Nederlands behoort tot de familie van de Germaanse talen. Andere Germaanse talen zijn het Engels, het Duits en het Fries. Ook de meeste Scandinavische talen rekenen we tot de Germaanse taalfamilie. Allemaal stammen ze af van dezelfde 'prototaal', het Oergermaans.

De familierelatie tussen verwante talen wordt traditioneel voorgesteld als een stamboom. Talen die afstammen van dezelfde voorouder, noemen we *zustertalen*. Voorbeelden zijn het Nederlands en het Duits. Aanvankelijk worden zustertalen vaak gewoon beschouwd als regionale variëteiten van dezelfde taal. Dat geldt ook voor het Nederlands en het Duits. Onze middeleeuwse voorouders waren zich wel bewust van het onderscheid tussen Germaanse en Romaanse talen, maar de voorlopers van het huidige Nederlands en Duits werden niet

aangevoeld als afzonderlijke talen.

Pas in de 18de eeuw verschenen de eerste Nederlands-Duitse/Duits-Nederlandse grammatica's en woordenboeken. Op een aantal Nederlandse scholen werd Duits een schoolvak en er werden voor het eerst tolken ingeschakeld. Men begon ook elkaars literatuur in Franse vertaling te lezen. Vanaf toen ging het snel. Op het einde van de 18de eeuw werden Nederlands en Duits echt als twee afzonderlijke talen beschouwd, behalve misschien in de Nederlands-Duitse grensstreek. Daar konden (en kunnen?) dialectsprekers nog steeds probleemloos met elkaar communiceren in het dialect.

Nieuwe woorden leren

Nieuwe woorden leren kan op verschillende manieren. Om te beginnen kunnen taalleerders een woordenboek, een docent of een medestudent raadplegen. Vaak kunnen ze de betekenis van een woord ook zelf afleiden uit de context. Afbeeldingen of gebaren kunnen eveneens helpen. Ook kan een beroep worden gedaan op de woordstructuur. Als leerders in een woord spontaan elementen herkennen waarmee ze al vertrouwd zijn, is er vaak geen expliciete toelichting meer nodig. Een voorbeeld: wie het Engelse *open* en *close* kent, heeft wellicht geen al te uitgebreide toelichting meer nodig bij de woorden *opening* en *closure*.

Daarnaast maken vreemdetaalleerders ook gebruik van parallellen met talen die ze al kennen. Wie de Franse vorm *porc* kent, zal doorgaans weinig moeite hebben met het Engelse woord *pork*. Leerders vergelijken nieuwe vreemde woorden ook systematisch met de woordenschat van hun eigen moedertaal. Zelfs als de docent afraadt of verbiedt om te vertalen, zullen de meeste leerders dat vanuit een natuurlijke reflex toch (blijven) doen.

Transfer

Wie een taal leert die verwant is met zijn of haar moedertaal, heeft nog een extra troef in handen. Verwante talen bevatten immers heel wat woorden die gemeenschappelijke wortels hebben en daardoor sterk op elkaar lijken. Prototypische voorbeelden voor het Nederlands en het Duits zijn *moeder/Mutter*, *vader/Vater* en *kind/Kind*. Taalkundigen spreken in dit geval van *cognaten*. Als taalleerders woorden, klanken of constructies uit hun moedertaal overhevelen naar de vreemde taal, spreken didactici van *transfer*. Hoe meer overeenkomsten talen vertonen, hoe groter de kans is dat er transfer plaatsvindt.

Ui vs. au

In deze bijdrage focussen we op de overeenkomst tussen de Nederlandse *ui* en de Duitse *au*. Het woord *huis* klonk in de middeleeuwen als *huus* of *hoes*. In het Nederlands ontwikkelde *huus/hoes* zich tot *huis*, in het Duits tot *Haus*. Het hedendaagse Nederlands kent (in andere woorden) ook een *au*, maar het Duits heeft geen *ui*. Nederlandstaligen die Duits leren, ontdekken waarschijnlijk snel dat de Nederlandse *ui* vaak correspondeert met de Duitse *au*. Zo'n klankregel is handig: ze kunnen er snel hun Duitse woordenschat mee uitbreiden. De taalkundige Marc van Oostendorp spreekt in dit geval van een soort 'shortcut' tussen de woordenschat van twee talen. De taalleerders nemen als het ware een binnenweg.

De proef op de som

Zetten beginnende taalleerders Nederlandse *ui*'s systematisch om in Duitse *au*'s? We onderzochten het via een woordenschat-test. Onze studie maakte deel uit van een ruimer onderzoek naar Nederlands-Duitse klankparallellen. Voor deze bijdrage analyseerden we de zeven woorden die in het Nederlands een *ui* hebben. Bij vier ervan correspondeert de *ui* met een Duitse *au*: *bruisen-brausen*, *luisteren-lauschen*, *ruisen-rauschen* en *snuiven-schnauben*. Bij drie woorden correspondeert de *ui* met een andere Duitse klank: *sluipen-schleichen*, *snuiten-schneuzen* en *druipen-triefen*. De Nederlandse en de Duitse vorm zijn steeds historisch verwant met elkaar. De geselecteerde woorden komen volgens tellingen, uitgevoerd aan de Universität Leipzig, slechts matig tot weinig frequent voor in het Duits. De kans is dus klein dat de leerders ze vóór de test al frequent gehoord hebben op de middelbare school.

De woordenschat-test werd afgenomen bij het begin van het academiejaar. De respondenten waren eerstejaarsstudenten Duitse taal- en letterkunde aan de Universiteit Antwerpen. Alleen de

formulieren van studenten met Nederlands als moedertaal werden verder verwerkt. In totaal leverde de test 46 bruikbare antwoordformulieren op. Twee studenten hadden nooit eerder Duits gehad. De anderen hadden in de laatste klas van de middelbare school respectievelijk een (5 pers.), twee (10 pers.), drie (28 pers.) of vier (1 pers.) uur Duits per week gehad.

De proefpersonen kregen een reeks van 45 Nederlandse woorden voorgelegd met de Duitse vertaling ernaast. Ze hadden drie minuten de tijd om de Duitse woorden te memoriseren. Vervolgens werd de leerders gevraagd om een lijst met Nederlandse woorden zelf in het Duits te vertalen. De meeste ervan hadden ze vlak daarvoor ingestudeerd, een beperkt aantal was nieuw. Ongeveer de helft van de proefpersonen kreeg bij de woorden ook klankregels aangeboden. Een daarvan luidde 'Duits *au* = Nederlands *ui*'. Zo wilden we nagaan of leerders de klankregels systematischer toepassen als die expliciet worden aangereikt.

De 'shortcut' *ui/au* in de praktijk

De resultaten van de woordenschat-test zijn te vinden in Tabel 1. In woorden waarbij de Nederlandse *ui* effectief overeenkomt met een Duitse *au* (bv. *bruisen-brausen*), noteerden de studenten in ruim vier vijfde van de gevallen een vertaling met *au*. Maar heel opvallend: ook als de Nederlandse *ui* niet correspondeert met de Duitse *au* (bv. *sluipen-schleichen*), duikt in minimaal een derde van de gevallen (onterecht) een *au* op. *Sluipen* wordt dan bijvoorbeeld *schlaupen*, *snuiten* wordt *schmauzen* en *druipen* wordt *draupen*. Ook interessant: vormen met *ui* worden zelden of nooit geproduceerd. Dat doet vermoeden dat Nederlandstaligen op een of andere manier weten dat die tweeklank niet voorkomt in het Duits.

	[au]		geen [au]		(waarvan [ui])
Reeks 1					
ruisen – rauschen*	43	93%	3	7%	(0)
snuiven – schnauben*	38	83%	8	17%	(0)
bruisen – brausen	37	80%	9	20%	(2)
luisteren – lauschen*	37	80%	9	20%	(0)
Reeks 2					
druipen – triefen*	23	50%	23	50%	(0)
sluipen – schleichen*	21	46%	25	54%	(1)
snuiten – schneuzen	14	30%	32	70%	(2)
Totaal	213	66%	109	34%	(5)

Tabel 1: Vergelijking van woorden waar het Duits *au* heeft (= reeks 1) en woorden waar het Duits geen *au* heeft (= reeks 2). Woorden gemarkeerd met * maakten deel uit van de vooraf in te studeren woordenlijst.

De *au*-vormen bij *druipen*, *sluipen* en *snuiten* (reeks 2) illustreren dat taalleerders soms een beetje overmoedig worden. Een klankregel wordt dan toegepast waar dat helemaal niet hoeft. Dezelfde tendens om klankcorrespondentieregels te veralgemenen ligt ook aan de basis van ‘Das macht kein Flaus aus’, een pseudo-Duits zinnetje dat bekend is uit de spreektaal en ook te vinden is op internetfora. Omdat het Nederlandse *uit* correspondeert met het Duitse *aus*, wordt aangenomen dat het Duitse equivalent van *fluit* dan wel *Flaus* zal zijn. De correcte Duitse vorm luidt in dit geval echter *Flöte*. Het grappige effect wordt hier uiteraard nog vergroot omdat het om een wel zeer letterlijke vertaling gaat van een Nederlandse uitdrukking.

De overmoed van sommige taalleerders doet denken aan een fenomeen dat taalkundigen *hypercorrectie* noemen. Een aantal dialecten heeft bijvoorbeeld geen woorden die met *h* beginnen. Sprekers van zo’n dialect maken pas kennis met de *h* als ze standaardtaal leren. Soms produceren ze daarbij ook *h*’s waar dat helemaal niet hoeft. Hypercorrectie is overigens iets van alle tijden. Zo trof de taalkundige Jan Stroop een aantal overbodige *h*’s aan in de geschriften van de 17de-eeuwse zeeheld Michiel de Ruyter, bijvoorbeeld *voor banker gaan* en *ten hoorlog trekken*.

Verder suggereert ons onderzoek dat we leerders inderdaad tot op zekere hoogte kunnen sturen door ze vooraf met expliciete klankregels te confronteren. Tabel 2 laat namelijk zien dat er meer *au*-vormen geproduceerd worden als de leerders de klankregel hebben gezien. Tegelijk roepen de cijfers in tabel 2 ook op tot bezinning. Als de leerders vooraf regels te zien kregen, produceerden ze namelijk achteraf ook iets meer *au*’s in woorden waar ze eigenlijk een heel andere klank hadden moeten produceren (= reeks 2).

		[au]		geen [au]	
met klankregels	reeks 1	81	92%	7	8%
	reeks 2	31	47%	35	53%
zonder klankregels	reeks 1	74	77%	22	23%
	reeks 2	27	38%	45	63%

Tabel 2: Vergelijking van woorden waar het Duits *au* heeft (= reeks 1) en woorden waar het Duits geen *au* heeft (= reeks 2), uitgesplitst volgens de manier waarop de woorden werden aangeboden.

Samengevat: onze verkennende studie laat zien dat Nederlandstaligen bij de verwerving van Duitse woordenschat spontaan gebruik maken van de ‘shortcut’ *uilau*. Als we ze expliciet op deze klankparallel wijzen, passen ze de regel nog iets fanatieker toe dan wanneer we dat niet doen. Nederlands-Duitse klankparallelismen, wellicht maken ze voor de taalleerder dus wel degelijk *ein Flaus aus*.

Literatuur

- Beelen, H. (2009), ‘Kommst du gut klar mit ihm? Valse vrienden tussen Duits en Nederlands’. In: *Onze Taal*, 78-11, blz. 316-317.
- Bohn, R. (1999). *Probleme der Wortschatzarbeit*. Berlin: Langenscheidt.
- Bossers, B., F. Kuiken en A. Vermeer (red.) (2010), *Handboek Nederlands als tweede taal*. Bussum: Coutinho.
- Cook, G. (2010), *Translation in Language Teaching. An Argument for Reassessment*. Oxford: Oxford University Press.
- Nation, I. (2001), *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, N. (2000), *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stroop, J. (2004), ‘Hoe praatten ze? Over het taalgebruik van de tien Grootste Nederlanders’. In: *De Groene Amsterdammer*, 128-46, blz. 48-51 (<http://www.janstroop.nl/artikelen/HoepraattENZE.shtml>)
- Van der Sijs, N. (2009), ‘Uit elkaar gegroeid. Nederlands-Duitse wisselwerking door de eeuwen heen’. In: *Onze Taal*, 78-11, blz. 310-312.
- Van Oostendorp, M. (1999), ‘Hypercorrectie als hyperoptimaliteit’. In: E. Huls en B. Weltens (red.), *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Eburon, blz. 343-354.

De auteurs zijn verbonden aan de Universiteit Antwerpen en de Artesis Hogeschool Antwerpen.

e-mail: tom.smits@ua.ac.be; hanne.kloots@ua.ac.be

De zaak betreffende het huurgeschil, die vond ik heel leuk en leerrijk

KARL HENDRICKX

In het vorige nummer kon u al een eerste deel lezen over de problemen die studenten hebben om een evenwichtige academische schrijfstijl te vinden. Zo krijgen ze geregeld te horen dat ze een cursus Academic writing moeten volgen, omdat ze te informeel en te spreektaalig schrijven.

Dat is niet altijd helemaal correct: studenten in de rechten bijvoorbeeld zwalpen vaak heen en weer tussen het oubollige en formele taalgebruik dat ze aantreffen in hun bronnen en hun eigen, vaak te spreektaalige, schrijfstijl. Daardoor ontstaan opvallende stijlbreuken die de lezer soms danig in de war brengen. In dit tweede deel bespreek ik een persoonlijk stageverslag van een student.

Schriftelijke vaardigheden

Een hogerejaarsstudente rechten had bij een juridische paper de kritiek gekregen dat de inhoud ervan heel goed was, maar dat haar schriftelijke vaardigheden te wensen overlieten. Ze zou te spreektaalig schrijven. Bij het redigeren van haar stageverslag had ze naar eigen zeggen ook zelf veel moeite gehad haar stage-ervaringen 'correct en juridisch neer te schrijven'. Of ik haar advies kon geven ... Dat heb ik gedaan, maar niet door haar aan te raden formeler te schrijven.

Na de juridische paper uit het vorige nummer bespreek ik in deze bijdrage het persoonlijke stageverslag, waarvan de studente zelf had aangegeven dat ze het moeilijk vond om haar stage-ervaring in de juiste toonzetting te verwoorden.

Stageverslag

Een stageverslag is per definitie een meer persoonlijk document. De opdracht was ook expliciet om persoonlijke ervaringen en een persoonlijk oordeel in het ver-

slag te verwerken, naast een bespreking van een of meer dossiers waaraan de student had meegewerkt.

Was dit document, waarin bronnen en bestaande teksten wellicht minder een rol spelen, homogener opgesteld dan de juridische paper, waarvan de stijl wisselde tussen de formele taal uit de geraadpleegde bronnen en de eigen, soms spreektaalige beoordeling? Helaas niet.

Het stageverslag begint immers als volgt:

a. Omvang van het kantoor

Ik heb het genoeg gekregen stage te lopen bij Meester X, stichter van het advocatenbureau X Advocaten. Mijn keuze om advocatuur als stageplaats te kiezen, was zeer snel gemaakt. Het gaf me immers de mogelijkheid om een kijkje te nemen achter de schermen in de advocatuur. Ik vond het een zeer boeiende en leerrijke ervaring en heeft me een bijkomende impuls gegeven om na mijn studies rechten in de advocatuur te stappen.

Onder het eerste kopje 'Omvang van het kantoor' van het eerste deel 'Analyse van de professionele context' verwacht je niet een dergelijke alinea die meer op een dankwoordje of een opstel uit het middelbaar onderwijs lijkt, dan op een verslag over een stage bij een advocatenkantoor. De inhoud en de formulering zijn clichématig. De keuze om een stage te beschrijven als een *kijkje achter de schermen* dat een *boeiende en leerrijke ervaring* oplevert, is niet bepaald origineel te noemen en nodigt niet uit tot verder lezen. Als je dat toch doet, word je geconfronteerd met de volgende merkwaardige alinea:

X Advocaten is een dynamisch kantoor dat in 1981 werd opgericht door X. Het kantoor is centraal gelegen te Antwerpen, in een herenwoning dat naast de maatschappelijke zetel van het kantoor, ook het woninggedeelte bevat van Meester X. Wanneer men het pand betreedt, komt men aan in een grote inkomhal.

Na de al te persoonlijke en clichématige inleiding, lijken we nu verzeild te zijn in een bezoekersgids van een kasteel of een advertentie van een vastgoedkantoor. De overgang van *ik* naar *men* en van *boeiende en leerrijke ervaring* naar *het pand betreden* is niet bepaald harmonieus. Blijkbaar vindt de studente, zelfs als ze geen bestaande teksten overneemt, niet de juiste toon en stijl. Het geheel leest, net zoals de andere paper, geforceerd en gekunsteld. Nog een voorbeeldje:

Als student-stagiair heb ik tien werkdagen stage gelopen bij het advocatenkantoor X Advocaten. Bij een eerste ontmoeting is het al snel duidelijk dat Meester X trouw zweert aan zijn eigen vorm van no-nonsenseaanpak: direct, efficiënt, persoonlijk en dynamisch. Bij X Advocaten is het een combinatie tussen een kijkstage en een werkstage. Je loopt overal mee naar toe, maar je krijgt ook de kans om je schriftelijke en mondelinge vaardigheden bij te schaven aan de hand van een aantal dossiers die worden voorgeschoteld.

In zijn geheel kun je dit niet informeel of spreektaalig noemen, wel onevenwichtig. Dat is ook de beste kwalificatie van de volgende passage:

Bij aanvang van elke stagedag wordt er eerst meegedeeld welke geschillen in de loop van de dag aan bod zullen komen. Naarmate de dag vordert, wordt er bij elke zaak een korte synopsis gegeven van de feiten en de huidige constellatie. Het was daarbij dan ook zeer aangenaam dat er niet alleen werd geluisterd naar mijn visie, maar dat sommige inputs soms ook echt werden gebruikt en opgemerkt. Dit geeft een gevoel dat je iets hebt bijgedragen en dat je er niet zomaar bent om te observeren.

Wat in beide passages opvalt, is de perspectiefwisseling, die Renkema aangeeft als een van de kenmerken van inconsistente stijl (*Schrijfwijzer* 2005, 59). In de eerste passage is er de wissel van de eerste naar de tweede persoon, in de tweede passage begint de studente in een onpersoonlijke, passieve stijl (*wordt meegedeeld, wordt gegeven*), schakelt dan over naar de eerste persoon (*mijn visie*) en dan naar een algemene, tweede persoon (*je hebt iets bijgedragen*). Dat doet ze geregeld in het verslag:

Men wordt ook zeer nauw betrokken bij elke gebeurtenis (zo werd ik aan elke cliënt op een expertisebijeenkomst, rechter en tegenpartij geïntroduceerd).

Zo heeft elk dossier een duidelijke structuur zodat men gemakkelijk en snel een (al dan niet juridisch) document kan terugvinden. Als buitenstaander krijg je zo snel overzicht in een dik dossier van een zaak die al een aantal jaren loopt. De

juridische dossiers worden in de hoofdruimte van het gebouw zorgvuldig bewaard.

Taalfoutjes en contaminaties

Wat evenmin een spreektaalige maar vooral slordige indruk geeft, zijn de talrijke tik- en taalfouten die in de eindversie zijn blijven staan. In de passage hierboven was al sprake van een *woning dat*, een fout die nog ettelijke keren in de tekst opduikt en die de indruk wekt dat de schrijfster geen moedertaalsprekerster van het Nederlands is, wat ze wel degelijk was. Zo lezen we onder meer *een ruimte dat dienst doet, de deskundigenonderzoek, de huurovereenkomst dat gesloten werd, de 600 euro dat gevraagd werd*. Bij navraag bleek de oorzaak te liggen in het niet-nalezen van de tekst en niet in een gebrekkige kennis van het Nederlands. Dezelfde reden werd aangehaald voor een aantal storende contaminaties en andere constructiefouten:

Tijdens vrije momenten op kantoor, heb ik ook regelmatig dossiers ter handen gekregen waarvoor ik een gestructureerde memo moest schrijven. De moeilijkheidsgraad kon variëren alsook de deadlines. Deze vorm van organisatie was in het begin wennen, maar vormde naar mijn mening een onontbeerlijke en onmisbare vaardigheid dat elke advocaat moet beheersen.

Dit dossier kreeg ik persoonlijk ter handen van Meester X.

Bij het lezen van een dossier, vergt het initieel wat tijd om alles door te nemen.

Immers, door het lezen van de conclusies van de partijen neigt men snel subjectief te oordelen en gaan met de beste uiteenzetting der feiten.

Overschrijven

Maar ook hier kan de student het niet laten om bestaand materiaal letterlijk over te nemen, waardoor opnieuw storende stijlbreuken ontstaan. Als de student uitlegt aan welke dossiers ze heeft meegewerkt, zie je zó welke passages uit documenten overgenomen zijn en welke uit eigen formuleringen bestaan:

De rechter van dienst stelde na inzage der conclusies een deskundige aan wiens taak ertoe bestond te oordelen of het product al dan niet gebrekkig was, of dat er sprake zou zijn van een gebrekkige installatie. [...] De deskundige heeft de taak

---

om alle zaken te analyseren, observeren en determineren tot hij een volledige kennis heeft verworven van de feiten tegenover dewelke hij geen enkele vooringenomenheid mag hebben.

[...] Het verloop van het deskundigenonderzoek vond ik persoonlijk fascinerend omdat er een nieuwe wereld opening. Partijen gingen zeer vriendschappelijk met elkaar om, stelde kritische vragen, maar nooit aanvullend. Het debat moet immers ook niet handelen over de vraag wie gelijk of heeft of niet, maar wel over de vraag hoe alles in het werk kan gesteld worden om een expertiseverslag op te stellen dat aan de rechtbank toelaat zich een volledig en correct idee te vormen van de technische elementen van het geschil.

[...] Toch had ik tijdens het deskundigenonderzoek een aantal bedenkingen. [...] Het zomaar blindelings geloven van een administratieve medewerkster van het gebouw, vond ik nogal moeilijk te geloven.

De eerste passage is duidelijk bijna letterlijk overgenomen uit de documenten van de stagemeeester. De taal is ambtelijk en archaisch (*inzage der conclusies, wiens taak, tegenover dewelke*). De eerste zin van het tweede gedeelte is dan weer duidelijk van de student zelf: de overdreven nadruk op de eigen mening (*ik persoonlijk*), informele uitdrukkingen en tikfouten (*een nieuwe wereld opening*) wijzen daarop. De tweede zin van de tweede passage is wellicht weer overgenomen van de stagemeeester. Zowel de *detonerende* woordkeuze (om de terminologie van Wim Daniëls over te nemen) als de perspectiefwisselingen tussen de persoonlijke passages in de eerste persoon en de zakelijke in de derde vallen op.

Niet overdrijven

Tot slot wil de student – begrijpelijkerwijze – een goede indruk geven van haar stage en haar stagemeeester. Zij wil in haar verslag vooral laten zien dat ze zo veel mogelijk heeft geleerd tijdens de stage en dat ze ook actief heeft meegewerkt. Dat uit zich in soms hyperbolische of nietszeggende passages, die de stijlhomogeniteit nog meer verstoren:

Tot mijn grote spijt reikt tot hier mijn kennis van de organisatorische structuur binnenin het kantoor van Meester X. Aangezien mijn stagedagen telkenmale een andere invulling hadden, was geen enkele stagedag dezelfde – wat ook de opzet was van Meester X. Zo kon ik elke werkdag een ander aspect zien van de advocatuur. Dagen werden gevuld met deskundigenonderzoeken, zittingen, bezoek van cliënteel, dossierwerk, enz. Het is daarom ook jammer dat ik het hele proces vanaf de start van een zaak tot het einde nooit heb kunnen meemaken. Tijdens deze momenten is het zeer merkbaar dat de maatschappij steeds evolueert en dat regels van het maatschappelijk

leven steeds complexer worden en minder toegankelijk worden voor het niet-juristen.

Het gaf toch een gevoel van voldoening, en ik was zeer verheugd dat mijn werk niet vruchteloos en onaangeroerd bleef.

Hoewel de opdracht duidelijk was een persoonlijk oordeel te vellen en er dus persoonlijke passages nodig zijn, trekt de studente deze aanpak soms door tot beschrijvingen waar een dergelijke persoonlijke schrijfstijl niet nodig is en geforceerd overkomt (mijn cursivering):

Aan dit team stelt advocaat X hoge eisen, *wat duidelijk merkbaar is*. Zijn medewerkers nemen geregeld deel aan gespecialiseerde extra opleidingen in het kader van hun werkzaamheden.

De juridische dossiers worden in de hoofdruimte van het gebouw *zorgvuldig* bewaard.

Conclusie

De kritiek die soms gegeven wordt op de schriftelijke vaardigheden van studenten, is vaak ongenueanceerd. Het gebrek aan *academic writing skills* uit zich niet alleen in een te informele, spreektaalige stijl die dan gemakshalve wordt beschouwd als de schuld van de sms'en, facebookreacties en twitterberichten die studenten al te veel uitsturen. Studenten reichten bijvoorbeeld schrijven niet eenvoudigweg te informeel of te spreektaalig, maar slagen er moeilijk in een homogene schrijfstijl te hanteren door heel hun tekst. Ze zwalpen heen en weer tussen het ambtelijke woordgebruik en de zware constructies die ze uit hun bronnen overnemen en waarmee ze willen bewijzen dat ze hun vak beheersen, en een informele, spreektaalige stijl die overdreven de nadruk legt op het schrijven- en redeneerproces in de ik-vorm als ze hun eigen mening moeten geven. Het gevolg daarvan zijn opvallende perspectiefwisselingen en hyperbolische uitschuiers. De casus die ik hierboven beschreven heb, is naar mijn ervaring alvast geen alleenstaand geval maar een typevoorbeeld van een veel voorkomend fenomeen, waaraan in de schrijfvaardigheidstraining op academisch niveau aandacht moet worden besteed.

Karl Hendrickx is taaladviseur bij het Rekenhof en docent rechtstaalbeheersing aan de Universiteit Antwerpen.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Te boek

Vissen in de taal

FILIP DEVOS

Je kunt het onderwerp zo gek niet bedenken, of er zijn taalboekjes over. Vissen is daar een voorbeeld van. De Nederlandse freelancejournalist en schrijver Frans Collignon wijdde er onlangs een leuk bundeltje aan: *Vissen in de taal. Over visserslatijn van hengelaars en andere mensen*. De bundel bevat verhalen die voor het merendeel

eerder zijn verschenen in het kwartaal magazine *Visionair* van Sportvisserij Nederland. Eerder verscheen van zijn hand al *Het paard in onze taal* (2009). De bundel *Vissen in de taal* bevat twaalf 'verhalen' - het zijn veeleer columnachtige stukjes - een woord- en naamregister en een beknopte bibliografie.

'De vis is over de hele wereld van oudsher een belangrijke voedselbron voor de mens. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er in de taal al vroeg beschrijvingen zijn van vis en tal van zaken die met vis te maken hebben. In de Bijbel komt de vis vaak voor. De wonderbare visvangst is een van de verhalen die door de jaren heen beroemde schilders heeft geïnspireerd', aldus de auteur in zijn inleidende 'Voorgift'.

De columns behandelen allerlei weetjes en bijzonderheden over de vis in (onze) taal, en daarbij komen heel wat culinaire geschiedenis (zo is de oester al lang niet meer verbonden met armoede) en cultuurgeschiedenis ('vrijdag visdag') ter sprake. De Franse *bouillabaisse* was vroeger een soep die getrokken werd van beschadigde en (dus) onverkoopbare vis; tegenwoordig is het in de restaurants van Marseille een dure delicatessen. Vis en armoede is een van de vele thema's die in de stukjes aan bod komen, maar niet alle vis was voor de armelui: de karper duikt voor het eerst op als uiterst kostbare vis in een geschrift van 1285 in Dordrecht. Collignon wijst ook op de relatie tussen vis en erotiek (in taal verwoord in de uitdrukkingen *tuk hebben*, *iemand aan de haak slaan*, *een hengeltje uitwerpen*, *de haak in de keel krijgen*) en vis en drank (vergelijk het Franse *poisson sans boisson est poison* of *vis moet (drie keer) zwemmen; vis zijn*, 'beschonken zijn').

Soms moet je bij een naam nog eens extra kijken, want – om maar een voorbeeld te noemen – de naam *Varkevisser* heeft niets met de vangst van zwijnen te maken, maar alles met de visserij. De naam betekent 'visser op bruinvis'. De dieren werden vroeger zeevarkens genoemd. Iets soortgelijks geldt voor de naam *Klopper*. Een klopper was vroeger iemand die in het ijs (van meestal de Zuiderzee) een gat zaagde en vervolgens hard op het omliggende ijs klopte. Daar schrokken de vissen onder het ijs van en zochten ze de vers gezaagde gaten op. Hebbes!

Maar vooral de taalgeschiedenis staat in de columns voorop. Zo vinden we de vis terug in eigennamen (*de heer Visser*, *Vis of Vissersman*; *Visser staat trouwens in de top tien van de familienamen in Nederland*), in vergelijkingen (*zo glad als een aal*, *een leven als een karper*, *zo gezond als een vis*), in scheldwoorden (*gratenpakhuis!*, *rotte vis!*, *bakvis*, *viswijf*), in de naamgeving (*mooimeisje*, 'soort kabeljauw'; *armeluisvarken*, 'haring'), in spreekwoorden en gezegden (*die heeft paling gegeten*, 'ze is zwanger'; *visch laat den mensch zooals hij is*). 'Het Nederlands is vergeven van spreekwoorden waar de vis een hoofdrol in speelt', stelt Collignon. Ook op het gebied van ontleeningen valt er iets over het onderwerp te zeggen: veel namen van vissen zijn in andere talen overgenomen, waaruit de visserskwaliteiten en de handelsgeest van de inwoners van de Lage Landen blijken. Zo komt het Engelse *whiting* van het Nederlandse *wijting* ('de witte'), maar het Nederlandse *heek* komt dan weer uit het Engelse *hake*.

Ook als iemand iets verpest, komt de vis om de hoek kijken. In dit geval is de bron van een kwade vergelijking het verkeerd schoonmaken van een vis. Als je met het verwijderen van de ingewanden een beetje onhandig bezig bent en de gal lek prikt, is de vis niet meer eetbaar. Je hebt dan de boel *vergald*. Bah! We gebruiken het woord *vergallen* nu voor alles en nog wat. Je kunt zelfs iemands plezier vergallen. En zo zijn er nog volop uitdrukkingen die weinig vleidend zijn. *Mager als een spiering*, *vissenbloed hebben*, om er nog maar eens twee te noemen.

Frans Collignon, *Vissen in de taal. Over visserslatijn van hengelaars en andere mensen*. 's Gravenhage: Kemper Conseil Publishing, 2012, ISBN 978 907 6542 638, 60 blz., 12,50 euro.

Te boek

De taal van het proces - La langue du procès

KARL HENDRICKX

De taal van het proces – *La langue du procès* is de bundeling van bijdragen die werden gepresenteerd op een studiedag naar aanleiding van de 75ste verjaardag van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken. Het is een tweetalige, gezamenlijke uitgave van Intersentia, Larcier, het Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel en de Conférence du jeune barreau de Bruxelles. De studiedag, gehouden op 21 mei 2010, was immers een gezamenlijk initiatief van beide balies te Brussel.

Dat alles op zich zorgt al voor een merkwaardig boek. Tweetalige uitgaven zijn zeldzaam, maar in het recht komen ze nog wel eens voor: het juridische systeem blijft immers bij uitstek federale materie, en als het dan nog over het taalgebruik en de taalkeuze bij rechtszaken gaat, vormt een tweetalige aanpak een mooie verrijking om perspectieven en inzichten in beide grote landstalen te presenteren.

Het boek bevat een tweetalig zeer kort *Ten geleide*, gevolgd door drie Franstalige en drie Nederlandstalige bijdragen over de Belgische situatie en een Franstalige bijdrage over de Zwitserse situatie.

In een eerste (Franstalige) bijdrage behandelt Benoît Dejemepe, voormalig procureur des Konings van Brussel en nu raadsheer bij het Hof van Cassatie, de historische ontwikkeling van de wetgeving op het taalgebruik en de taalkeuze bij het gerecht, die uitmondt in de wet van 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, een wet die nog altijd van toepassing is en in 2010 dus zijn 75ste verjaardag vierde.

Vervolgens gaat Frédéric Gosselin (in het Frans) specifiek in op het openen van een burgerlijke zaak voor een Brusselse rechtbank: in welke taal moet de dagvaarding worden opgesteld, moet ze vertaald worden, kun je de rechtbank vragen van taal te wisselen enz. Dirk Lindemans gaat in het Nederlands verder over burgerlijke

processen en dan specifiek over documenten of passages in andere talen: moeten die steeds naar het Nederlands (of het Frans) worden vertaald?

Daarna maakt Benoît Dejemepe in het Frans de overgang naar strafprocessen met een overzicht van de belangrijkste taalregels door een volledig strafproces. Yolanda Van den Bosch, advocate en docente Juridisch Vertalen / Tolken aan de Lessius Hogeschool in Antwerpen, behandelt uitgebreid de problemen waarmee gerechtstolken en -vertalers worden geconfronteerd. Isabelle Bambust van de Nationale Kamer van Gerechtsdeurwaarders, maakt – eveneens in het Nederlands – de cirkel rond door te kijken naar de internationale regels over taalkeuze en taalbescherming, vooral toegespitst op het uitvoeren van vonnissen en veroordelingen: in welke taal moet je buitenlandse processtukken aanvragen, hoe kun je in het buitenland een vonnis laten uitvoeren, enzovoort.

In een laatste bijdrage wordt over de grenzen gekeken naar een buitenlands voorbeeld van meertaligheid, namelijk Zwitserland. Dat lijkt in veel opzichten op België, met enkele grote homogene taalgebieden (Frans, Duits, Italiaans) en enkele meertalige gebieden (onder meer kanton Freiburg en Bern), waardoor er soortgelijke procedures van taalkeuzes voor het gerecht bestaan als bij ons. Ook zoals bij ons zijn die vaak meer gebaseerd op het territorialiteitsbeginsel (welke taal is de officiële taal van de plaats van gebeuren?) dan op het personaliteitsbeginsel (wat is de taal van de persoon in kwestie?). Maar door de andere staatsstructuur van Zwitserland, die typisch gefedereerd is (vanuit de onafhankelijke kantons is er stilaan een centraliserende beweging gegroeid naar de federatie Zwitserland), terwijl België typisch gedefedereerd is (vanuit het centrale België is er vooral een decentraliserende beweging gegroeid naar de deelstaten), krijg je toch opvallend

verschillende keuzes en oplossingen.

Zoals de flaptekst vermeldt, wil het boek een ‘naslagwerk gewijd aan de taal van het proces’ zijn. In die opzet slaagt het met glans, alleen al door de detaillering die de auteurs in hun bijdragen gestoken hebben. Op zich is de taalwetgeving voor rechtszaken – net zoals de taalwetgeving in het algemeen in België – al erg complex en bijzonder gedetailleerd. Koppel daaraan heel wat jurisprudentie en je hebt meteen voldoende discussiestof voor een heel boek. De auteurs doen de reputatie van specialisten procesrecht als detailliefhebbers – kwatongen zouden beweren kommaneukers – alle eer aan: ze behandelen alle mogelijke hypothesen, van een Engelstalige uit Gent die voor een Brusselse rechtbank in het Frans gedagvaard wordt, tot een Duitser die al vijftien jaar in Frankrijk woont en door zijn vrouw vanuit Duitsland in een exotische taal die hij beheerst, gedagvaard wordt voor een echtscheiding.

Voor een naslagwerk is dat een zeer nuttige aanpak: advocaten en magistraten die geregeld met taalproblemen worden geconfronteerd, zullen in het boek zeker dezelfde voorbeelden vinden of op zijn minst soortgelijke gevallen waarop ze hun beslissing kunnen baseren. Voor een niet-juridisch geschoold lezer die wil kennismaken met het probleem van het taalgebruik bij het gerecht, vormt de grote mate van detaillering, gekoppeld aan de typische vaktermen, de formele schrijfstijl en de verhalende toon, toch een obstakel. De stijl van de meeste bijdragen is immers niet eenvoudig en vaak nogal omslachtig. Wat te denken van zinnen als: *De vraag rijst of het exploit van betekening of de kennisgevingsbrief gesteld moet zijn in de taal van het gebied waar er wordt betekend of kennis gegeven, dan wel of dit exploit of die brief in de proces taal moet worden opgesteld, met een vertaling. Deze laatste handelwijze lijkt de correcte toepassing van de gerechtstaalwet te zijn. Een betekenis of een kennisgeving van een proceshandeling dient dus in de taal van die akte te geschieden, met een vertaling van het betekeningsexploit of van de kennisgevingsbrief, evenals van die proceshandeling* (p.32).

Afgezien van de vakterm *exploit* is het vooral de gedetailleerde en herhalende manier van schrijven die een niet-juridisch getrainde lezer op de heupen zal werken, samen met de complexe indeling van sommige bijdragen. Zo vind je in een artikel – bovenop de alineanummering in de kantlijn – de onderverdeling II, A, 2, b. 1°. Zulke indelingen werken uiteraard contraproductief.

Een tweetalig boek over een zo typisch Belgische taalproblematiek kan op zich alleen maar worden toegejuicht. Jacques Herbots, voormalig decaan van de rechtsfaculteit van Leuven, zei al dat meertaligheid tot rijkere rechtsvinding leidt. Toch is het lezen van

bepaalde Franse bijdragen in dit boek geen lachertje. Je moet toch al een redelijk niveau (juridisch) Frans halen om zinnen te begrijpen als: *Toutefois, un tempérament a été prévu: en vertu de l'article 40, alinéa 2, la nullité des actes d'instruction accomplis en violation des dispositions de cette loi est couverte par une décision ultérieure non purement préparatoire, rendue contradictoirement et non elle-même entachée de nullité résultant de la loi sur l'emploi des langues* (p. 62). Wat geldt voor de stijl van de Nederlandstalige bijdragen, geldt dus zo mogelijk nog meer voor die van de Franse, maar dat vinden wellicht Franstaligen net hetzelfde in omgekeerde richting.

Geen gemakkelijke kluit dus, dit overzicht van een typisch Belgisch probleem, maar daarom niet minder interessant, zelfs voor een niet-jurist. Zo krijg je van Benoît Dejemepe een mooi historisch overzicht van de incidenten die uiteindelijk tot de huidige taalwetgeving hebben geleid, levert Yolanda Van den Bosch heel interessante inzichten in de problemen waarmee gerechtsvertalers en -tolken worden geconfronteerd en concludeert Dirk Lindemans terecht dat begrijpelijkheid verder gaat dan het beheersen van de taal in kwestie: *Verder draagt de Gerechtstaalwet nog steeds bij tot het democratische gehalte van de rechtspraak, die door elkeen (zo nodig met advies van derden) begrepen moet kunnen worden. Als niet alleen het juridische jargon, maar ook nog eens de meertaligheid van een akte de juridische communicatie gaat belasten, dreigt ook aan dit doel te worden voorbijgegaan* (p. 47).

Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel & La conférence du jeune barreau de Bruxelles (eds.), *De taal van het proces – La langue du procès*, Antwerpen: Intersentia / Cambridge: Larcier, 2011, ISBN 978 94 000 0187 9, 182 blz., 53 euro.

Te boek

Bijzondere familienamen

FILIP DEVOS

Naast het *Woordenboek van de familienamen* en *Mijn familienaam. Waar komt die vandaan?* van Frans Debrabandere (zie elders in dit nummer) verschijnen met de regelmaat van de klok boeken over familienamen en naamkunde, een toch wel populaire ‘(onderzoeks)tak’ binnen de taalkunde. Jan Spendel is al jarenlang zo’n amateur-genealoog met een bijzondere belangstelling voor naamkunde, waarover hij een vijftal boeken op zijn naam heeft. Voor zijn laatste werk, *Onwelvoeglijke, bespottelijke en bijzondere familienamen*, heeft Spendel jarenlang wat hij noemt ‘curieuze’ familienamen verzameld. Om er maar enkele te vermelden: Borstlap, Breekpot, Haring, Hottentot, Kalfsvet, Kou-seband, Niemands, Paardebek, Pech, Pint, Pikhaar, Plasman, Roest, Rommel, Rothuizen, Rups, Schuddeboom, Slettenhaar, Uitslag, Vermist, Vet, Vroegrijk, Vuurboom, Weetniet, Wormmeester, Zoekende, Zondergeld, Zwijnen.

Spendel wijdt eerst een aantal korte, inleidende hoofdstukken aan achtereenvolgens ‘Het ontstaan van bijzondere familienamen’, ‘Vondelingen-namen’, ‘Versteende familienamen’, ‘Huisnamen: uithangtekens en gevelstenen’, ‘Zinwoorden in familienamen’ (zoals Stavast, Lachniet, Kijk in de Vegt, Grijptenduit), ‘Lachwekkende namencombinaties’, ‘Bijzondere familienamen uit Suriname en Nederlands-Indië’ en ‘Humanistische familienamen’ (toen het mode was de familienamen te vertalen in het Latijn of het Grieks; zoals Bol > Bolsius, Heijne > Heinsius, Huisman > Agricola, Van den Berghe > Montanus).

De hoofdmoot van het werk (ruim 150 bladzijden) is een alfabetische lijst, ‘Verklaring familienamen ‘Het is niet altijd wat het lijkt’’. Van ‘Aanstoot’ tot ‘Zijrtregtop’ behandelt Spendel daarin in korte en soms vrij uitvoerige lemma’s de ‘curieuze familienamen’. Het werk sluit af met een ‘Verklaring van woorden’ (zoals huisnaam, springnaam (‘kinderen krijgen de familienaam van hun moeder’), patroniem en vondelingen-naam) en een uitgebreid literatuuroverzicht (met heel wat referenties naar genealogische websites).

Vaak verklaren we de oude familienamen - ze werden in 1811 officieel geregistreerd onder Napoleon - met de woordenschat van nu, en dat is verkeerd: ‘Pik komt van pekverkoper, pikhouweel of piek. Rot is ‘rood’. Tiet uit Tielman betekent ‘volksman’. Zak komt van Zacharius, Poepjes is ontstaan uit ‘de zoon van Poppe’ (priester). Poot is een versleten variant van ‘poort.’ Dat velen zich in de napoleontische tijd uit protest onder een rare achternaam lieten registreren, is trouwens een mythe, aldus de auteur.

Bruynbroek: Toponiem. Het bruine moeras. Bruynbroek in Lan-gemark (België). In 1516 heette het de Brunebrouc. Bruyn kan volgens mij ook een eigennaam zijn. De verklaring van de naam is

dan: het moeras van Bruyn. Bruyn is een variant van de Germaanse naam Bruno.

Vroegop: Kenmerkbijsnaam. Hij die altijd vroeg op is. De naam is niet in 1811 aangenomen. Deze bijsnaam komt al in de 16de eeuw voor. De oudste Vroegop en tevens stamhouder is Cornelis Cornelisse Vroegop (Vroechop), geboren circa 1500, overleden voor 1557 en circa 1530 gehuwd te Oud- en Nieuw-Vossemeer met Lysken Vroegop (Vroechop).

De vraag rijst natuurlijk meteen wat we moeten verstaan onder ‘bijzondere of merkwaardige’ familienamen. In zijn inleidende hoofdstuk stelt Spendel wel dat ze op allerlei manieren ontstaan kunnen zijn: ‘Bijvoorbeeld uit de gewoonte om buitenlandse familienamen te vernederlandsen (vb. Geenjaar uit het Frans guignard, ‘sterke vriend’), uit de neiging van mensen om lange namen in te korten (vb. Gier uit Gieraert, een variant van Gerard, ‘sterk met de speer’), door het verhaspelen van namen, door spelfouten van geestelijken (in kerkregisters) en ambtenaren (gerecht, belasting, bestuur), door het verkeerd verstaan van de uitgesproken naam of uit balorigheid.’ Maar wat ‘bijzondere’, ‘onwelvoeglijke’, ‘merkwaardige’ of ‘curieuze’ familienamen precies zijn, krijgt de lezer nergens te lezen. In het eigenlijke alfabetische overzicht krijg je dan ook – gelukkig maar hier en daar - namen voorgeschoteld die (op het eerste gezicht) ‘gewone namen’ zijn: Desmet, De Maagd, De Hond. Het is de grote verdienste van Spendel dat hij die namen ook ‘op het tweede gezicht’ bekijkt en duidt.

Spendel wijdt ook aandacht aan lachwekkende combinaties van voor- en achternamen (zoals Aart Beving, Constant de Klos, Sietse Vliegen of Dina Miet) en aan namen van echtparen (Rook-Worst, Spijker-Broek). In dit tijdschrift zijn daar trouwens al leuke bijdragen over verschenen (zie *Over taal*, 2008, nrs. 1 en 2).

Dit is een mooi geïllustreerd en goed gedocumenteerd naslagwerk dat vele anekdotes bevat. Maar Spendel is voorzichtig in zijn verklaringen: ‘Het onderzoek naar deze familienamen leverde vele naamsverklaringen op. Of ze allemaal juist zijn, valt te betwijfelen’. Zo horen we het graag!

Jan M. Spendel, *Onwelvoeglijke, bespottelijke en bijzondere familienamen*. Amsterdam: Gopher, 2011, ISBN 978 90 517 9769 5, 216 blz., 16,50 euro.

Het lot van de fractieleider

HUGO BROUCKAERT

Binnenkort kiezen we weer onze gemeenteraden. Het ziet ernaar uit dat ministers en velen van onze verkozenen in de talrijke parlementen ook nu kandidaat zijn. Zullen ze in hun gemeente een bruisende activiteit uitstralen? Het lijkt weinig waarschijnlijk, onder meer omdat politici, anders dan het Opperwezen, Sinterklaas en nog een paar bevoorrechte heiligen, niet over de gave van bilocatie beschikken. Voor de gemeenten zijn die nieuwe verkozenen *onze stem in Brussel* en daar valt mee te leven.

Andersom ligt het moeilijker. Van een parlementslid dat zich in een van onze vele bovengemeentelijke instituties niet al te moe maakt, kan je moeilijk zeggen dat hij daar *de stem van Heuveland, Laakdal of Peer* is.

Sinds enkele jaren wordt, na afloop van een parlementaire zitting, door een paar Vlaamse kranten aan de fractieleiders gevraagd om hun partijgenoten op hun verdiensten als parlementslid te beoordelen. Een bijzonder pijnlijke opdracht, die tot de vreemdste verbale kronkels aanleiding geeft. Voor dat niveau geldt immers een bijzonder taalregister, in de buurt van duister, ontwijkend, verbloemend, verhullend, wollig, mistig, vaag en wazig.

Het klinkt dan aanvaardbaar om van iemand te zeggen dat *zijn prioriteit in zijn thuisstad ligt*, dat zij *een sterke plaatselijke verankering* heeft, of nog dat *hij bewijst dat je de politiek lokaal moet kunnen toetsen*. Als iemand niet al te dikwijls op de Brusselse werkvloer aanwezig is, kan men verklaren dat hij *een goede feedback geeft aan de thuisbasis*, of ook nog dat zij *een basispolitica is met een zeer goed contact met de burger*. Een uitdrukking als *zich terugplooiën op zijn gemeente* laat daarentegen vermoeden dat betrokkene de hele dag tussen de lakens

blijft liggen.

Een aantal politici verkennen op kosten van de belastingbetaler zonder concreet doel de hele planeet. Van zo iemand mag de fractieleider dan ook niet verklappen dat hij de hele zittingsperiode lang op reis was. *Zij was onze gezant in de internationale fora* klinkt al wat beter. Ook deze zin doet het: *zijn meerwaarde lag in zijn brugfunctie met de internationale assemblees*.

Blijven nog degenen die helemaal geen klap uitvoeren. Hier gaat mijn keuze naar een uitdrukking als *een belangrijke symboolfiguur achter de schermen*. De zinnen *het charmantste parlamentslid van het hele halffrond* of *hij profileert zich niet graag naar buiten uit* en *ze was aanwezig en toonde luisterbereidheid* zijn bijzonder zwak. Een afgezaagd epitheton als *stille werker* doet het helemaal niet.

De duistere mededeling *hij concentreerde zich meer op activiteiten die voortvloeiden uit zijn mandaat dan op zijn mandaat zelf*, is cryptisch genoeg om het vermoeden van een ernstige invulling van de taak te wekken.

De hamvraag omtrent wat voorafgaat, luidt: is dat liegen? Helemaal niet. Politici liegen immers niet. Ze kunnen hoogstens de *feiten elastisch weergeven*, of nog: *creatief met de waarheid omspringen*. Wat wij - gewone stervelingen - een leugen noemen, is in de taal van de politiek een *terminologisch onnauwkeurige mededeling* of een *bewering die op gespannen voet staat met de waarheid*.

Fraseologie van dat niveau bereikt iemand slechts na jaren in de politiek gepokt en gemazeld te zijn. Vandaar dat fractieleiders onze grootste waardering verdienen. Hoe dan ook, uiteindelijk zijn wij, kiezers, de dupe. De grote Nederlandse cabaretier Wim Kan - zelf de zoon van een minister - zei het jaren geleden al: een fractieleider lijdt maar een fractie van wat de gewone burger lijdt.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord wordt hier omschreven?

- (van personen) bekwaam
  - habiel
  - nubiel
  - halofiel
- geslacht van aangenaam ruikende Indische planten
  - amoom
  - ageratum
  - bougainville
- verhoogd podium in een kerk tussen koor en schip
  - zambo
  - ambo
  - malambo
- denkstoonnis
  - paralogie
  - paremiologie
  - penologie

II. Welk woord is juist gespeld?

- accupunctuur
  - acupunctuur
- VIP-ruimte
  - vipruimte
- depootje
  - depotje
- boogie woogie
  - boogiewoogie
- atypisch
  - a-typisch
- linker hersenhelft
  - linkerhersenhelft

III. Wat betekenen de onderstaande woorden?

- stuiversroman
  - roman met een schelm als hoofdpersonage
  - roman uit het societyleven
  - goedkoop sensatieromannetje
- trekoog
  - oog van een naald waar men draad door trekt
  - oog waarin de trekhaak past
  - oog dat voortdurend pinkt

- belialskind
  - boosaardig, slecht mens
  - soldatenkind
  - stekelige plant uit de sleutelbloemfamilie
- visguano
  - vis die lijkt op een mensaap
  - meststof bestaande uit afval van de walvisindustrie
  - uit visafval bereide meststof
- watoessi
  - munteenheid van Gambia
  - Afrikaans rund
  - creoolse vrouwendracht

IV. Zet de juiste definitie bij de onderstaande woorden op '-algie'.

1. ostealgie	a) pijn in het scheenbeen
2. frenalgie	b) pijn in de heup
3. nefralgie	c) eenzijdige pijn in arm, been of romp
4. hemialgie	d) botpijn
5. metralgie	e) terugkerende spierontsteking aan de binnenkant van de dij
6. omalgie	f) pijn in de baarmoeder
7. pubalgie	g) pijn in de schouderstreek
8. tibialgie	h) nierkoliek
9. myalgie	i) pijn aan het middenrif
10. ischialgie	j) spierpijn

OPLOSSINGEN

I. 1a/2a/3b/4a
II. 1b/2b/3b/4b/5a/6a
III. 1c/2b/3a/4c/5b
IV. 1d/2f/3b/4c/5f/6g/7e/8a/9f/10f